

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

VERSLO TEISĖS KATEDRA

INDRĖ VAITKUTĖ

Verslo teisės programos studentė

**SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPO TAIKYMAS LIETUVOS
TEISMŲ PRAKTIKOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė

asist. Rūta Lazauskaitė

Konsultantas

doc. dr. Daivis Švirinas

VILNIUS, 2009

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPAS IR JO ESMĖ	8
2. SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPŲ TURINYS	14
2.1. Laisvė sudaryti sutartį ar jos nesudaryti.....	14
2.2. Laisvė savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį.....	20
2.3. Laisvė sudaryti nereglamentuotas sutartis.....	29
3. SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPŲ ĮGYVENDINIMO RIBOS	34
3.1. Savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį.....	36
3.2. Imperatyvios teisės normos.....	40
3.3. Vieša tvarka ir gera moralė.....	44
3.4. Kiti teisės principai.....	48
IŠVADOS	54
Siūlymai ir rekomendacijos.....	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS	58
SANTRAUKA	65

ĮVADAS

Temos aktualumas. Sutartys yra juridiniai faktai, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta civiliniai teisiniai santykiai. Sutartyje išreiškiama šalių suderinta valia, kuri iš esmės reiškia abipusę sutarties šalių interesų pusiausvyrą. Sutarties šalys veikia remdamosi dispozityviškumu, t. y. gali spręsti tam tikros sutarties sudarymo klausimą, pasirinkti kontrahentą, nustatyti sutarties turinį, sudaryti įstatyme nenumatytas sutartis. Sutarties laisvės principas ir reiškia tą dispozityviškumą, kuris leidžia šalims laisva valia spręsti minėtus klausimus. Šis principas yra ne tik vienas pagrindinių civilinės ir sutarčių teisės principų, bet kartu yra ir būtina sėkmingo rinkos funkcionavimo bet kurioje šalyje sąlyga, nes tik pripažįstant sutarties šalių laisvę yra galima verslo laisvė, grindžiama privačia iniciatyva ir atsakomybe.¹ Sutartinių santykių pradžia siejama su šalių valios išraiška, todėl tik esant suderintai šalių valiai, galima tolimesnė sutartinių santykių tąsa. Sutarties laisvės principas laikomas logiška valios doktrinos išdava.

Sutarčių laisvės principas, kaip ir kiekvienas principas, nėra absoliutus ir gali būti ribojamas savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, imperatyviomis teisės normomis, vieša tvarka, gera morale ir kitais teisės principais. Būtinybė riboti sutarčių laisvės principo siejama su poreikiu apsaugoti visuomenės bei valstybės interesus, kitos šalies teises ir teisėtus interesus, visuomenėje nusistovėjusius minimalius gėrio, sąžiningumo ir teisingumo reikalavimus, silpnesnę sutarties šalį, t. y. vartotoją ir pan.

Sutarties laisvės principo samprata Lietuvoje pirmą kartą formaliai buvo įtvirtinta naujajame civiliniame kodekse² (toliau – CK). Šis principas yra konstitucinio lygmens garantija, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos³ 46 straipsnyje (toliau – str.). Todėl negalima teigti, kad šis principas iki įtvirtinimo CK nebuvo žinomas. CK įtvirtindamas sutarčių laisvės principo sampratą, nustatė šio principo turinį, galimybę jį riboti. Įsigaliojus naujajam CK pastebima ir gausėjanti Lietuvos teismų praktika, kuri formuoja sutarčių laisvės principo aiškinimo ir taikymo taisykles. Pažymėtina, jog įstatyminis sutarčių laisvės principo sampratos įtvirtinimas nebus pakankamai efektyvus neišsiaiškinus šio principo turinio ir jo įgyvendinimo ribų interpretavimo ir taikymo ypatumų Lietuvos teismų praktikoje. Tik teismų praktikos analizė

¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 20d. nutartis c. b. Kauno apskrities VMI v. J.Murauskas, Nr.3K-3-462/2002.

² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864/Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

³ Lietuvos Respublikos Konstitucija/Valstybės žinios, 1992-11-30, Nr. 33-1014.

padės išsiaiškinti, ar sutarčių laisvės principo aiškinimas teismų praktikoje atitinka įstatyminių šio principo reglamentavimą, ar galimos tam tikros išimties iš įstatyminės šio principo sampratos.

Šiame darbe nagrinėjama tema yra svarbi dėl sutarčių laisvės principo plataus taikymo, dėl jo svarbos ne tik sutartiniuose, bet ir ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose. Sutarčių laisvės principas taikomas sudarant visų rūšių sutartis: nuomos, pirkimo-pardavimo, mainų, dovanojimo, panaudos, darbo ir kt. Atsižvelgiant į tą aplinkybę, kad darbo sutartys yra darbo teisės reguliavimo dalykas, šiame darbe bus analizuojama Lietuvos teismų praktika kiek tai susiję su sutartimis, reglamentuojamomis CK Šeštosios knygos IV dalyje.

Formalus sutarčių laisvės principo sampratos įtvirtinimas tik naujajame civiliniame kodekse, sutarčių laisvės principo analizės stoka remiantis Lietuvos teismų praktika paskatino darbo autorę plačiau išanalizuoti sutarčių laisvės principą, t. y. jo turinio elementus ir įgyvendinimo ribas bei jų interpretavimo ir taikymo ypatumus Lietuvos teismų praktikoje.

Temos ištyrimo lygis. Lietuvos teisės moksle sutarčių laisvės principas plačiau nagrinėjamas prof. habil. dr. V. Mikelėno monografijoje „Sutarčių teisė“⁴, kurioje aptariami sutarčių laisvės principo turinio elementai, šio principo prigimtis, turinio kaita, apribojimo galimybės. Monografijoje pateikiama užsienio šalyse įtvirtinta sutarčių laisvės principo samprata ir kartu reikšminga užsienio teismų praktika. Sutarčių laisvės principo analizė yra aktuali ir šiandien, nors monografija parašyta iki naujojo CK įsigaliojimo. V. Mikelėnas CK šeštosios knygos prievolių teisės dalies komentare⁵ pateikia bendrąją sutarčių laisvės principo analizę. D. Ambrasienės, E. Baranausko, D. Bublienės ir kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Prievolių teisė“⁶ pateikiama sutarčių laisvės principo turinio samprata ir ribos. E. Baranausko, I. Karulaitytės-Kvainauskienės, J. Kiršienės ir kt. vadovėlyje „Civilinė teisė. Bendroji dalis“⁷ aptariamas šio principo reglamentavimas LR Konstitucijoje ir įstatyme, prigimtis, turinio samprata, kaita bei ribos. Sutarčių laisvės principas analizuojamas J. Gumbio daktaro disertacijoje⁸, kurioje nagrinėjama sandorio šalies laisvė sutartiniuose santykiuose, aiškinamos sutarčių laisvės principo ribojimo prielaidos, nagrinėjama principo ribų nustatymo problematika. J. Gumbio

⁴ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.

⁵ Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003

⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

⁷ Baranauskas E., Karulaitytė-Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

⁸ Gumbis J. Sutarties laisvės teisinės ribos: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius : VU, 2002.

publikuotame straipsnyje⁹ nagrinėjama asmens autonomija, kuria remiasi sutarčių laisvės principas, sutarties laisvės ribojimo priežasčių ir apimties analizė. S. Drazdauskas savo disertacijoje¹⁰, nagrinėdamas bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaką Lietuvos sutarčių teisei, analizuoja ir sutarties laisvę kaip vieną iš kertinių sutarčių teisės idėjų. M. Gedeikis¹¹ analizuoja sutarčių laisvės principą ikisutartiniuose santykiuose: aptaria šio principo turinio elementus, ribas, pateikia sampratą kitose valstybėse. Tačiau minimuose mokslo darbuose nėra analizuojamas sutarčių laisvės principo taikymas bei jo taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje

Užsienio šalių teisės moksle sutarčių laisvės principas vienaip ar kitaip nagrinėjamas daugelyje sutarčių teisės vadovėlių. Būtina išskirti P. S. Atiyah¹², kurio darbe aprašomas sutarčių laisvės principas skirtingais istoriniais laikotarpiais, jo ištakos, turinio kaita, įgyvendinimo ribos ir kt. P. Richards¹³, E. McKendrick¹⁴, C. Elliot ir F. Quinn¹⁵, L. Koffman ir E. Macdonald¹⁶ nagrinėja sutarčių laisvės principo istorines ištakas, principą kaip asmens valios doktrinos išdavą, jo ribojimo būtinybę, sampratos kaitą. Kadangi sutarčių laisvės principais yra susijęs tiek su sutarties sąlygų pasirinkimu, sandorių negaliojimo institutu, tiek su vartotojų teisėmis bei daugeliu kitų sutarčių teisės institutų, galime teigti, kad sutarčių laisvės principo tyrimai užsienio literatūroje yra kur kas išsamesni ir nagrinėjami ne tik teoriniai, bet ir praktiniai aspektai.

Tyrimo problema. Magistrinio darbo tyrimo problema – sutarčių laisvės principo samprata įstatyme ir sutarčių laisvės principo aiškinimas ir taikymas Lietuvos teismų praktikoje: ar sutarčių laisvės principo aiškinimas teismų praktikoje atitinka įstatyminį šio principo reglamentavimą, ar teismų praktika numato išimčių iš įstatyminės sutarčių laisvės principo sampratos.

Tyrimo objektas. Magistrinio darbo tyrimo objektas - sutarčių laisvės principo turinio bei jo įgyvendinimo ribų aiškinimas ir taikymas Lietuvos teismų praktikoje.

Tyrimo dalykas. Magistrinio darbo tyrimo dalykas – sutarčių laisvės principo prigimtis, jo įtvirtinimas nacionaliniu bei tarptautiniu mastu, principo turinio elementų, įgyvendinimo ribų

⁹ Gumbis J. Asmens autonomijos privačiuose susitarimuose ribojimo priežastys ir apimtis//Teisė: mokslo darbai – Vilnius, 2002 Nr.42.

¹⁰ Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: VU, 2008.

¹¹ Gedeikis M. Sutarties laisvės principas ikisutartiniuose santykiuose//<http://www.vako.lt/index.php?id=323>, prisijungimo laikas: 2009-01-15

¹² Atiyah P.S. The Rise and Fall of freedom of contract. Oxford: Oxford University Press, 1979.

¹³ Richards P. Law of contract. Harlow: Longman, 2006.

¹⁴ McKendrick E. Contract law. 2nd edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994.

¹⁵ Elliot C. ir Quinn F. Contract law. 5th edition. Harlow: Pearson Longman, 2007.

¹⁶ Koffman L., Macdonald E. The Law of Contract. 6th edition. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007.

analizė bei jų taikymas Lietuvos teismų praktikoje, sutarčių laisvės principo samprata kitose valstybėse.

Tyrimo hipotezė. Magistrinio darbo tyrimo hipotezė – Lietuvos teismų praktikos analizė neatskleis jokių naujų sutarčių laisvės principo turinio elementų ir naujų principo ribojimo atvejų nei yra numatyta įstatyme ar išplaukia iš sisteminio įstatymo aiškinimo.

Tyrimo tikslas. Magistrinio darbo tyrimo tikslas – išanalizuoti Lietuvos teismų praktiką, įgyvendinant bei taikant sutarčių laisvės principą, atskleisti šio principo taikymo ypatumus.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant minėto magistrinio darbo tyrimo tikslo, keliami tokie tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti sutarčių laisvės principo reglamentavimą nacionaliniu ir tarptautiniu mastu bei atskleisti sutarčių laisvės principo prigimtį, jo turinio kaitą.

2. Išanalizuoti sutarčių laisvės principo elementų turinį, atskleisti jų esmę bei taikymo ypatumus Lietuvos teismų praktikoje, pateikti šių elementų sampratą kitose valstybėse.

3. Išanalizuoti sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribas, atskleisti jų esmę bei taikymo ypatumus Lietuvos teismų praktikoje, pateikti jų sampratą užsienio valstybių praktikoje.

4. Atliktos analizės pagrindu suformuluoti išvadas, pateikti siūlymus ir rekomendacijas.

Tyrimo metodai:

1. *Dokumentų analizė metodas* naudojamas kaip norminių teisės aktų, teismo nutarčių, nutarimų bei kitų dokumentų informacijos tyrimo priemonė.

2. *Lyginimo metodas* naudojamas įvertinti Lietuvos ir kitų valstybių požiūrį į sutarčių laisvės principo sampratą.

3. *Lyginamasis istorinis metodas* naudojamas nagrinėjant sutarčių laisvės principo prigimtį, šio principo sampratos kaitą.

4. *Analizės metodas* naudojamas siekiant įvertinti, ar sutarčių laisvės principo aiškinimas teismų praktikoje atitinka įstatyminių šio principo reglamentavimą

5. *Apibendrinimo metodas* taikomas analizuotai medžiagai apibendrinti, iškeltai hipotezei patikrinti bei galutinėms išvadoms suformuluoti.

6. *Abstrakcijos, sintezės, indukcijos ir dedukcijos metodais* atliekama naudotos literatūros analizė.

Pagrindinės darbe vartojamos sąvokos.

1. *Sutarčių laisvės principas* - vienas iš civilinių teisinių santykių reglamentavimo principų suprantamas šiais aspektais: laisve pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos

nesudaryti, laisve nusistatyti sutarties turinį ir laisve sudaryti nereglamentuotas sutartis.

2. *Sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribos* – ribos, nustatančios išimtis iš sutarčių laisvės principo: savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį, imperatyvios teisės normos, vieša tvarka ir gera moralė, kiti teisės principai.
3. *Sutarčių laisvės principo turinys* – laisvės pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti, laisvės nusistatyti sutarties turinį ir laisvės sudaryti nereglamentuotas sutartis elementų visuma.
4. *Savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį* – civilinių teisinių santykių dalyvių įsipareigojimas sudaryti konkrečią sutartį.¹⁷
5. *Imperatyvios teisės normos* - teisės normos, kurių šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti.¹⁸
6. *Vieša tvarka* - pagrindiniai principai, kuriais yra grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas.¹⁹
7. *Gera moralė* - kultūringo, teisingo žmogaus minimalaus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padarumo suvokimas.²⁰
8. *Kiti teisės principai* – teisingumo, sąžiningumo ir protingumo, sutarties šalių lygiateisiškumo, neleistinumo piktnaudžiauti teise, silpnesniosios sutarties šalies gynimo ir kiti civilinės teisės principai.

¹⁷ Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 194

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

¹⁹ Vileita A. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 348.

²⁰ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P 185.

1. SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPAS IR JO ESMĖ

Sutarčių laisvės principu pagrįsta civilinė, kartu ir sutarčių teisė. Teisės doktrinoje sutarties laisvės principas dar vadinamas sutarties šalių autonomijos principu. Sutarties laisvei principo (lot. *principium* reiškia pradžią, pagrindą, pirminį šaltinį) statuso suteikimas parodo šios laisvės ypatingą svarbą tiek civiliniams teisiniams santykiams, tiek sutartiniams teisiniams santykiams. Pasak A. Vaišvilos teisės principai „tai svarbiausi teisės esmės konkretėjimo, reikimosi būdai, arba pagrindinės teisinės idėjos, vertybinės orientacijos, kurios nurodo, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai, kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami“.²¹ Civiliniai teisiniai santykiai turi būti sureguliuoti taip, kad užtikrintų galimybę jų dalyviams įgyvendinti savo teises ir pareigas remiantis sutarčių laisvės principu.

Sutarčių laisvės principas yra išvedamas iš bendro pobūdžio teisės, kad kiekvienas asmuo turi veikimo laisvę ir šis principas neretai yra gretinamas kartu su kitomis laisvėmis. Pavyzdžiui, Vokietijoje sutarties laisvės principas gretinamas su tokiais konstitucinėmis laisvėmis kaip laisvė į santuoką, asmens laisvė, laisvė laisvai reikšti savo įsitikinimus.²² Lenkijos Konstitucijos 20 str. įtvirtinta nuostata, kad valstybės ekonominės santvarkos pagrindas yra socialinis ūkis, pagrįstas ūkinės veiklos laisve, privačia nuosavybe ir solidarumu, socialinių partnerių dialogu ir bendradarbiavimu leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad šios vertybės reiškia sutarties laisvės principą.²³

Lietuvoje sutarties laisvės principą įtvirtina aukščiausios teisinės galios teisės aktas - Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – LR Konstitucija). LR Konstitucijos 46 straipsnyje nurodoma, kad „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Šios trys vertybės – privačios nuosavybės teisė, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, apibrėžia Lietuvos ūkio pagrindą, tuo požiūriu, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisinių galimybių visuma, suponuojanti *sutarčių sudarymo laisvę*, galimybes nekludomai pertvarkyti ūkio subjektus, keisti jų veiklos pobūdį, steigti naujus ūkio subjektus ar likviduoti esančius, be dirbtinų kliūčių patekti į rinką ir be dirbtinų kliūčių iš jos pasitraukti“.²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – LR Konstitucinis Teismas) yra išaiškinęs,

²¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. P. 123-124.

²² Markesinis B. S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second edition. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. P.47

²³ Jarašiūnas E., Mesonis G. Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 215

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymo 10 straipsnio 1 dalies (2008 m. vasario 1d. redakcija) nuostatų ir 11 straipsnio (2008 m. vasario 1d. redakcija) 1 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2009. Nr. 25-988.

kad „sutarčių sudarymo laisvė - tai sukonkretinta išraiška tokių Konstitucijoje įtvirtintų vertybių kaip asmens laisvė (21 str.), nuosavybės neliečiamumas (23 str.), asmens ūkinės veiklos laisvė (46 str.). Taigi sutarčių sudarymo laisvė gali būti vertinama kaip konstitucinio lygmens garantija“.²⁵ Būtina pažymėti, kad sutarties sudarymo laisvės įtvirtinimas pagrindiniame šalies įstatyme orientuoja valstybės teisinę sistemą taip, kad šią garantiją užtikrintų ir žemesnės teisinės galios teisės aktai bei būtų sudaromos visos galimybės asmenims šia garantija pasinaudoti.

Sutarčių laisvės principas detalizuojamas CK. CK 1.2 str. įtvirtinti civilinių teisinių santykių reglamentavimo principai. Sutarčių laisvės principas taip pat priskiriamas prie vieno iš šių principų, kuriuo remiantis reguliuojami bei įgyvendinami civiliniai teisiniai santykiai. Tiek valstybė, reglamentuodama civilinius teisinius santykius, tiek civilinių teisinių santykių subjektai, sutartyje nusistatydami tarpusavio teises ir pareigas, privalo laikytis normoje įtvirtintų principų – taigi ir sutarties laisvės principo.²⁶ Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, galime daryti išvadą, kad įstatymų leidėjas turi užtikrinti galimybę civilinių teisinių santykių subjektams reguliuojant bei įgyvendinant savo civilines teises ir pareigas pasinaudoti sutarties laisvės principu, t.y. nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų pasinaudoti šia garantija.

Taigi CK 1.2 str. įtvirtina sutarties laisvės principą kaip vieną iš civilinių teisinių santykių reglamentavimo principų, bet nekonkretina jo turinio. Analizuojamo principo esmė atskleidžiama CK 6.156 str., kuris atitinka Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) parengtų Tarptautinių komercinių sutarčių principų (toliau - UNIDROIT principai)²⁷ 1.1 str.

UNIDROIT principų 1.1 str. nustatyta, kad šalys yra laisvos pasirinkti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti ir nustatyti jos turinį. Tokia pat sutarčių laisvės principo sampratą įtvirtina ir Europos sutarčių teisės principų (PECL) 1:102 str.²⁸ Tiek UNIDROIT principų 1.1 str., tiek Europos sutarčių teisės principų 1:102 str. nustato tik du sutarties laisvės aspektus – laisvę sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, ir laisvę nustatyti sutarties turinį. CK 6.156 str. įtvirtina tris sutarties laisvės aspektus: laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti, laisvę nusistatyti sutarties turinį ir laisvę sudaryti CK nereglementuotas sutartis. Toks sutarčių laisvės principo

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 lapkričio 20d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1996. Nr. 114-2643.

²⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 60

²⁷ Unidroit Principles of International Commercial Contracts//<http://www.unilex.info>, prisijungimo laikas: 2009-04-28.

²⁸ Lando O., Beale H. Principles of European contract law. Part I and II. The Hague/London/Boston: Kluwer law international, 2000. P. 99.

sampratos praplėtimas, numatant galimybę sudaryti CK nenumatytas sutartis, gali būti paaiškinamas tuo, kad UNIDROIT principai yra skirti bendriesiems sutarčių teisės klausimams reguliuoti, o nacionalinė teisė gali nustatyti kitus sutarties laisvės principo aspektus, derindama su kodekse numatytais teisinio reguliavimo ypatumais. Europos sutarčių teisės principai siekia harmonizuoti Europos sutarčių teisę, todėl nustatomos bendros taisyklės daugiau ar mažiau būdingos visoms valstybėms, todėl visiškai pateisinama, kad nacionalinė teisė plačiau supranta sutarčių laisvės principą.

UNIDROIT principai sutarties laisvės ribojimą sieja su sąžiningumo reikalavimais ir imperatyviomis įstatymo normomis, o Europos sutarčių teisės principai ribojimus, kuriuos nubrėžia sąžiningumo principas bei imperatyvios teisės normos, nustato kaip sudėtinį principo elementą. Daugelis CK numatytų sutarties laisvę ribojančių nuostatų atitinka UNIDROIT principus: galimybė atsisakyti pripažinti sutarties privalomumą, kai sutartis sudaroma esant apgalei, grasinimui, suklydimui, esant esminei šalių nelygybei, kai sutartis sudaroma įtraukiant siurprizines nuostatas į standartines sąlygas ir pan.²⁹ Remiantis išdėstytais argumentais, galime daryti išvadą, kad CK numatyti principo ribojimai turi būti aiškinami atsižvelgiant tiek į UNIDROIT, tiek į Europos sutarčių teisės principų nuostatas.

Užsienio teisės literatūroje sutarties laisvės principas paprastai aiškinamas iš dviejų pozicijų, t.y. laisvės pasirinkti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti ir sutarties šalių galimybės laisvai nustatyti sutarties turinį. Šiais aspektais analizuojamas sutarčių laisvės principas Anglijos, Čekijos teisėje.³⁰ Kai kuriose valstybėse sutarčių laisvės principas apima ir šalių laisvę sudaryti įstatyme nenumatytas sutartis, kaip pavyzdžiui, Rusijoje (CK 421 str. 2 str.)³¹.

Sutarčių laisvės principo turinys atskleidžiamas CK 6.156-6.158 str.³² Sutarties laisvė reiškia, kad civilinių teisinių santykių subjektai turi teisę pasirinkti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, o nusprendę sudaryti renkasi su kuo. Sutarties šalys turi teisę susitarti dėl sutarties

²⁹ Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: VU, 2008. P. 60-63.

³⁰ Ochmannová I. The Tension between Contractual Freedom and Contractual Justice in Czech Law and English Law: is a fair balance possible//Common law review http://review.society.cz/index.php?Itemid=2&id=36&option=com_content&task=view; prisijungimo laikas: 2009-07-02.

³¹ Rusijos federacijos civilinis kodeksas//<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionIII/Subsection2/Chapter27.html>; prisijungimo laikas 2009-06-18.

³² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 64.

sąlygų, t. y. nustatyti sutarties turinį bei formą.³³ Taip pat šalims suteikiama galimybė sudaryti ir įstatyme nenumatytas sutartis, laikantis bendrųjų sutarčių teisės principų.³⁴

Sutarčių laisvės principas kaip ir kiekvienas teisės principas nėra absoliutus, jis turi savo ribas, kurios nustatytos siekiant apsaugoti visuomenės ir silpnesnės šalies interesus. LR Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad sutarčių sudarymo laisvės principas gali būti ribojamas specialiais įstatyme numatytais atvejais.³⁵ Vokietijos Konstitucinis Teismas taip yra pažymėjęs, kad sutarties laisvės principas nesuteikia šalims visiškos laisvės ir turi būti ribojamas, draudžiant į sutartį įtraukti nesąžiningas sutarties sąlygas, turi būti užtikrinamas laisvas sutarties sąlygų vykdymas bei vienoda šalių derybinė galia.³⁶ Tiek Lietuvos, tiek Vokietijos Konstitucinis Teismas patvirtina, kad sutarčių laisvės principo ribojimas yra pateisinamas ir būtinas, kad stiprioji šalis silpnajai šaliai neprimestų savo valios ir tokiu būdu būtų ginami pastarosios interesai bei užtikrinama šalių interesų pusiausvyra.

Sutarčių laisvės principo ribojimas kito skirtingais istoriniais laikotarpiais, t.y. pradiniam formavimosi laikotarpyje buvo absoliutinamas ir tik palaipsniui tapo ribojamas. Istoriskai sutarčių laisvės principas siejamas su *laissez-faire* doktrina, kuri iškilo XIX amžiuje (toliau – a.) ir turėjo didelę įtaką sutarčių teisei bei sutarčių laisvės principui. Ši doktrina palaiko idėją, kad geriausiai savo interesus žino sutarties šalys, todėl jos turi teisę laisvai apsispręsti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti.³⁷ Remiantis tuometine sutarčių laisvės principo samprata, valstybė į sutartinius santykius turėjo kištis kuo mažiau. Tokia sutarties laisvės principo laisvė buvo siejama su prekybos ekonomika ir konkurencijos dvasia. Ilgainiui tapo aišku, kad sutarties laisvės principas negali būti absoliutus, nes sutartiniuose santykiuose neretai viena iš šalių yra stipresnė, ir kita šalis, pavyzdžiui, vartotojas, nuomininkas, darbuotojas yra išnaudojami. Tuo metu egzistuojančią sutarčių laisvės principo sampratą galime pavadinti labiau iliuzine nei tikra. Sutarčių teisė turi siekti išlaikyti pusiausvyrą tarp tradicinės prekybos laisvės ir reikalingumo apsaugoti šalį, kuri gali būti lengvai išnaudojama.³⁸ Taigi *laissez-faire* doktrinos oponentai teigė, kad sutarčių laisvės principą būtina apriboti dėl monopolijos egzistavimo, nesėkmingos

³³ V. Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 194

³⁴ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 39

³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994m. kovo 31d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 292 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1994. Nr. 26-450.

³⁶ Markesinis B. S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second edition. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. P. 47.

³⁷ Elliot C. ir Quinn F. Contract law. 5th edition. Harlow: Pearson Longman, 2007. P. 3-4.

³⁸ Koffman L., Macdonald E. The Law of Contract. 6th edition. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007. P. 4-5.

prekybos ir vartotojų interesų apsaugos.³⁹ XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje buvo nustatytos tam tikros sutarčių laisvės principo ribos. Šiandien daugumoje valstybių yra normų, draudžiančių įmonėms monopolininkėms, įmonėms, teikiančioms viešas, gyvybiškai svarbias paslaugas atsisakyti sudaryti sutartį.⁴⁰ Sutarčių laisvės principo ribojimas buvo būtinas, nesant tikros ekonominės lygybės tarp sutarties šalių, absoliuti sutarties laisvė tampa kaip puikus „receptas“ silpnesnės šalies išnaudojimui. Šalių nelygybė pasireiškia nevienoda sutarties šalių derybine galia ir skirtinga patirtimi.⁴¹ Pavyzdžiui, viena sutarties šalis yra įmonė, turinti ilgalaikę patirtį tam tikroje srityje, kita šalis – vartotojas, perkantis prekę savo asmeniniams poreikiams ir neturintis jokių specialių žinių, tokiu būdu atsiranda galimybė įmonei pasinaudoti savo patirtimi ir sutartyje nustatyti nesąžiningas sutarčių sąlygas. Dėl minėtų priežasčių, siekiant apginti vartotoją, taip pat darbuotoją, nuomininką santykiai turėjo būti sureguliuoti įstatymu ir sutarčių laisvės principui nustatomos ribos.

Dabartinis teisinis reguliavimas įtvirtina sutarčių laisvės principo ribojimą savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, imperatyviomis įstatymo normomis, vieša tvarka bei gera morale. CK 6.156 str. įtvirtinta šio principo ribojimą vienašališku įsipareigojimu sudaryti sutartį bei imperatyviomis teisės normomis. Vieša tvarka ir gera moralė kaip sutarčių laisvės principo ribos nustatomos remiantis CK normų analize. Šį argumentą galime pagrįsti tuo, kad CK 1.81 str. 1 d. nustato, kad viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja. Sutarties laisvės principas ribojamas ir kitais teisės principais - teisingumo, sąžiningumo, protingumo, sutarties šalių lygiateisiškumo, neleistinumo piktnaudžiauti teise, silpnesniosios sutarties šalies gynimo ir kitais civilinės teisės principais.

Sutarčių laisvės principas yra konstitucinio lygmens garantija, kurią suponuoja privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos vertybės, įtvirtintos Konstitucijoje. Taigi, įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų civilinių teisinių santykių dalyviams pasinaudoti šiuo principu. Sutarčių laisvės principo turinį atskleidžia CK, kuris iš esmės atitinka tiek UNIDROIT, tiek Europos sutarčių teisės principuose įtvirtintą šio principo sampratą. Tačiau civilinis kodeksas be dviejų sutarčių laisvės principo turinio elementų, t. y. laisvės sudaryti sutartį ar jos nesudaryti ir laisvės nustatyti sutarties turinį, kuriuos nustato UNIDROIT ir Europos sutarčių teisės principai, įtvirtina dar vieną turinio elementą – laisvę sudaryti nereglamentuotas sutartis. Apibendrinant taip pat reikėtų pažymėti,

³⁹ Atiyah P.S. The Rise and Fall of freedom of contract. Oxford: Oxford University Press, 1979. P. 616.

⁴⁰ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 35

⁴¹ Koffman L., Macdonald E. The Law of Contract. 6th edition. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007. P. 4-5.

jog sutarčių laisvės principo turinys laikui bėgant kito ir palaipsniui atsirado poreikis jį riboti. Absolutus šio principo taikymas negalėjo užtikrinti tiek visos valstybės ir visuomenės interesų, tiek kitos sutarties šalies teisių ir teisėtų interesų.

2. SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPO TURINYS

Sutarčių laisvės principas suprantamas kaip laisvės pasirinkti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, laisvės savo nuožiūra nusistatyti sutarties turinį, laisvės sudaryti neregamentuotas sutartis turinio elementų visuma. Šis principas turi būti analizuojamas ir suprantamas šių turinio elementų kontekste, kiekvieną iš jų laikant vienodai svarbiu. Sutarties laisvės principas yra tinkamai įgyvendinamas tuomet, kai šalys turi galimybę pasinaudoti minėtais sutarties laisvės aspektais tiek, kiek jų neriboja savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį, imperatyvios įstatymo normomis, vieša tvarka, gera morale ir kiti teisės principai.

2.1. Laisvė sudaryti sutartį ar jos nesudaryti

Civilinio kodekso 6.156 str. 1 dalyje ir 2 dalyje (toliau – d.) atskleidžiamas vieno iš sutarčių laisvės principo elementų – laisvės sudaryti sutartį ar jos nesudaryti – turinys: „šalys turi teisę laisvai sudaryti sutartis“, „draudžiama versti kitą asmenį sudaryti sutartį, išskyrus atvejus, kai pareigą sudaryti sutartį nustato įstatymai ar savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį“. Tokiu įstatyminiu reguliavimu siekiama įtvirtinti, kad sutartis yra dviejų ar daugiau šalių suderinta valia, kuria siekiama sukurti, pakeisti ar panaikinti civilinius teisinius santykius. Sutarties laisvė bei sutarties šalių valia, kaip vienas iš sutarties elementų, suponuoja sutarties šalių laisvę pasirinkti, ar sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, o nusprendus sudaryti – pasirinkti su kuo ją sudaryti.

Sutartis yra šalių valios išorinė išraiška ir šalis negali būti verčiama sudaryti sutartį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra pažymėjęs, jog „įstatymas reikalauja, kad sandoryje išreikšta valia atitiktų jo dalyvių tikrąją valią. Todėl būtina, kad sandorio dalyvių valia formuotųsi normaliai, kad nebūtų išorinių aplinkybių, kurios iškreipia tikrąją valią“.⁴² Išorinės aplinkybės, kurios lemia šalių valios ydingumą (trūkumus), t.y. suklydimas, apgaulė, prievarta, gali lemti sutarties negaliojimą. Civilinio kodekso IV skyrius įtvirtina nuostatas, kuriomis remiantis dėl suklydimo (CK 1.90 str.), dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo sudaryti sandoriai gali būti pripažįstami negaliojančiais (CK 1.91 str.). V. Mikelėnas

⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 21 d. nutartis c. b. A. Beleškienė v. A. Belešk. Nr. 3K-3-47/2004.

pabrėžia, kad „būtinasis sutarties elementas yra savanoriškumas, nesuderinamas su jokia prievarta“.⁴³

Taigi sutarties sudarymo laisvė reiškia, kad tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys sprendžia, ar jiems sudaryti konkrečią sutartį ar jos nesudaryti, o nusprendę sudaryti patys renkasi su kuo. CK 6.156 str. 2 d. nustato išimtį iš sutarčių laisvės principo – pareigą sudaryti sutartį gali nustatyti įstatymas ar savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį.

Įstatymine pareigą sudaryti sutartį numato CK 6.161 str., kai juridiniam asmeniui (verslininkui), teikiančiam paslaugas ar parduodančiam prekes numatyta pareiga sudaryti sutartį su bet kuriuo asmeniu, kuris kreipiasi (viešojo sutartis). CK 6.161 str. 1 d. pateikiamas pavyzdinis veiklos rūšių sąrašas, kuria užsiimančių juridinių asmenų (verslininkų) sudaromos sutartys gali būti laikomos viešomis – transporto, ryšių, elektros, šilumos, dujų, vandentiekio tiekimo paslaugos. Todėl prie viešųjų sutarčių, atitinkančių šios sutarties požymius, galime priskirti tokias sutartis: viešbučių paslaugų teikimo sutartį (CK 6.626, 6.865 str.), asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo sutartį (CK 6.725 str.), viešojo (bendrojo naudojimo) transporto paslaugų teikimo sutartį (CK 6.812 str.), privalomojo draudimo sutartį (CK 6.988 str. 3 d.), elektros energijos ir kitokios energijos pirkimo-pardavimo sutartis, kai energija tiekama prijungtais tinklais (CK 6.383 str.) ir kitas sutartis.⁴⁴ Šios sutarties įstatyminis reguliavimas bei pareigos juridiniam asmeniui (verslininkui) numatymas sudaryti sutartį su kiekvienu asmeniu, kuris kreipiasi, siejamas su aplinkybe, kad juridinis asmuo (verslininkas), teikiantis paslaugas ar parduodantis prekes nepiktnaudžiautų turima „išskirtine“ teise teikti tam tikras paslaugas ar parduoti tam tikras prekes, o vartotojas gautų jam reikalingą prekę ar paslaugą, kurią gali gauti tik iš tam tikro subjekto, nes kitokių alternatyvų jis neturi. Anot V. Mikelėno „šios sutarties atsiradimas CK aiškinamas ta aplinkybe, kad kol kas Lietuvos ūkyje veikia ne viena natūrali monopolija, o valstybė specialiai reglamentuoja tam tikras ūkio šakas, kur konkurencija nėra pakankama“.⁴⁵

Įstatymų leidėjas viešosios sutarties institutą įtraukdamas į CK siekė racionalių tikslų, todėl sutarties laisvės principo ribojimas yra pateisinamas, nes tai daroma visuomenės intereso labui. Taip pat būtina atkreipti dėmesį, kad „viešosios sutarties instituto įvedami sutarčių laisvės principo ribojimai yra leidžiami tik tam tikrose civilinių santykių srityse, kurios paprastai išsiskiria tuo, kad yra gyvybiškai svarbios ir vartotojas atsiduria nepalankesnėje padėtyje nei

⁴³ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 194-195.

⁴⁴ Ten pat. P. 202

⁴⁵ Ten pat. P. 203.

paslaugų teikėjas, nes pastarasis dažnai yra vienintelis tokių paslaugų teikėjas, į kurį vartotojas gali kreiptis⁴⁶.

LAT yra nurodęs, kad įpareigojimas atsakovą sudaryti nuomos sutartį, turinčią viešosios sutarties požymių bei toks ieškovo pasirinktas gynybos būdas neprieštarauja sutarties laivės principui ir atitinka šio principo ribas. Tai, kad CK 6.161 straipsnio 2 dalis numato pareigą sudaryti sutartį paslaugas teikiančiam ar prekes parduodančiam juridiniam asmeniui (verslininkui) su bet kuriuo asmeniu, kai šis kreipiasi, nepaneigia paslaugas teikiančio asmens (ieškovo) teisės ginti pažeistas civilines teises įstatymu nustatytu būdu, prašant teismo nutraukti ar pakeisti teisinį santykį, įpareigojant sudaryti atitinkamo turinio sutartį su jo paslaugą gaunančiu asmeniu.⁴⁷

Įstatymas numato pareigą sudaryti sutartį taip pat ir CK 6.914 str. 2d. numatytu atveju, kai bankas privalo sudaryti banko sąskaitos sutartį su klientu, kuris kreipėsi su prašymu atidaryti sąskaitą, pagal banko paskelbtas tam tikros sąskaitos rūšies atidarymo sąlygas (banko sąskaitos sutarties sudarymas).

Visais atvejais, šaliai privalant sudaryti, kai įstatyme numatyta tokia pareiga ir šios pareigos nevykdant, suinteresuotas asmuo gali kreiptis į teismą dėl prievolinių santykių nustatymo teismo tvarka. Teismui tokį atsisakymą pripažinus nepagrįstu, prievoliniai šalių teisiniai santykiai atsiranda teismo sprendimu.⁴⁸ Teismas, nesant CK 161 str. 2 d. įstatyminės išimties, atleidžiančios elektros energijos tiekėją nuo pareigos sudaryti viešąją sutartį tuo atveju, jeigu energijos vartotojas neturi tinkamų įrenginių (prietaisų), įpareigojo atsakovą su trečiuoju asmeniu sudaryti elektros energijos pirkimo-pardavimo sutartį dėl elektros energijos tiekimo į butą. Pagal sutarties laisvės principą priversti kitą asmenį sudaryti sutartį galima tik tuo atveju, kai pareigą sudaryti sutartį nustato įstatymai ar savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį.⁴⁹ Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad esant įstatyme numatytai pareigai sudaryti sutartį ir kai nėra galimybės pritaikyti išimties, kada asmuo atleidžiamas nuo tokios pareigos, sutartinių teisinių santykių atsiradimas teismo sprendimu yra pagrįstas ir pateisinamas.

Europos Bendrijos (toliau – EB) teisėje dominuojančią padėtį užimančio ūkio subjekto atsisakymas tiekti (refusal to supply), t.y. atsisakymas sudaryti sutartį, gali būt vertinamas kaip

⁴⁶ Žukas T. Viešoji sutartis: samprata, reglamentavimo principai ir sudarymo ypatumai//Vadovo pasaulis, 2000. Nr. 12. P. 67-68.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 24 d. nutartis c. b. UAB "Vilniaus energija" v. VŠĮ "Teleradijo kompanija Hansa" Nr. 3K-3-323/2004.

⁴⁸ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 195.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 1 d. nutartis c. b. Kaišiadorių rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „VST“. Nr. 3K-3-187/2009.

EB sutarties 82 str. pažeidimas. Iš esmės teisės sistemoje galioja bendrasis teiginys, kad kiekviena įmonė turi turėti galimybę pasirinkti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti bei pasirinkti su kuo ją sudaryti. Privaloma sutartis negali būti vertinama teigiamai. Tačiau galimi atvejai, kai atsisakymas sudaryti sutartį gali patekti į EB sutarties 82 str. taikymo sritį. Tokią situaciją iliustruoja *Commercial Solvents v. Commision* byla. Nagrinėtoje byloje Italijoje veikianti ir vaistus gaminanti įmonė Zoja buvo priklausoma nuo dominuojančią padėtį užimančios kompanijos Commercial Solvents. Commercial Solvents atsisakė Zojai tiekti medžiagą, kuri buvo būtina vaistų gamybai. Kaip vėliau paaikškėjo Commercial Solvents atsisakymas tiekti buvo siejamas su dukterinės kompanijos iškilimu pasrovinėje rinkoje, t.y. toje rinkoje kurioje jau veikė Zoja. Dominuojančią padėtį užimančios kompanijos antikonkurencinis elgesys pasireiškė tuo, kad Commercial Solvents, atsisakydama sudaryti sutartį su konkurentu veikiančiu pasrovinėje rinkoje, suponuotų konkurencijos panaikinimą žemesnėje rinkoje. Taigi šioje byloje Commercial Solvents veiksmai buvo įvertinti kaip piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi ir atsisakymas sudaryti sutartis buvo pripažintas kaip pažeidžiantis EB sutarties 82 str.⁵⁰

Sutarties sudarymo laisvės ribojimą, kai įstatyme numatyta pareiga sudaryti sutartį pripažįsta ir kitos valstybės: Čekija, Anglija, Rusija. I. Ochmanovos straipsnyje, kuriame analizuojamas santykis tarp sutarties laisvės ir sutartinio teisingumo dviejose teisės sistemose, t.y. Čekijoje ir Anglijoje, pateikiamas pavyzdys, kad sutarties laisvės principas ribojamas ir tuo atveju, kai automobilio savininkas privalo sudaryti privalomąją civilinės atsakomybės draudimo sutartį ir ją turi sudaryti su draudimo kompanija.⁵¹ Prievolė sudaryti privalomąją civilinės atsakomybės draudimo sutartį numatyta ir transporto priemonių valdytojams Lietuvos Respublikos teritorijoje naudojantiems transporto priemones (Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo⁵² 4 str.). Taip pat Lietuvoje privalomąją civilinės atsakomybės draudimo sutartį privalo sudaryti tiek notariai, kurie notarinis veiksmus gali atlikti tik apsidraudę notarų profesinės civilinės atsakomybės privalomuoju draudimu (Lietuvos Respublikos notariato įstatymo⁵³ 6⁽¹⁾ str., 6⁽²⁾ str.), tiek advokatai ar advokatų profesinės bendrija, kurių profesinė civilinė atsakomybė privalo būti

⁵⁰ Whish R. Competition law. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 663-664.

⁵¹ Ochmannová I. The Tension between Contractual Freedom and Contractual Justice in Czech Law and English Law: is a fair balance possible//Common law review //http://review.society.cz/index.php?Itemid=2&id=36&option=com_content&task=view; prisijungimo laikas: 2009-07-02.

⁵² Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas// Valstybės žinios, 2007. Nr. 61-2340.

⁵³ Lietuvos Respublikos notariato įstatymas //Valstybės žinios, 1992. Nr. 28-810.

draudžiama privalomuoju draudimu (Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo⁵⁴ 20 str.). Taigi privalomojo civilinės atsakomybės draudimo sutartis taip pat gali būti priskiriama prie vieno iš sutarčių laisvės principo ribojimo atvejų.

Rusijos CK 426 str. įtvirtina viešosios sutarties sampratą ir taip kaip ir Lietuvoje numato pareigą subjektui, teikiančiam tam tikras prekes ar paslaugas, kurios pasižymi tam tikra išskirtine prigimtimi, ir dėl to toks subjektas privalo sudaryti sutartį su bet kuriuo asmeniu, kuri kreipiasi. Tame pačiame straipsnyje numatytas pavyzdinis tam tikrų veiklos rūšių sąrašas, kuria užsiimančių subjektų sudaromos sutartys gali būti laikomos viešomis: visuomeninio transporto, elektros energijos, medicinos paslaugų teikimo, apgyvendino viešbutyje paslaugos.⁵⁵

Kita išimtis iš sutarčių laisvės principo – pareiga sudaryti sutartį atsiranda tuomet, kai šalis savanoriškai įsipareigoja sudaryti sutartį. Savanoriško įsipareigojimo sudaryti sutartį vienas iš pavyzdžių yra preliminarioji sutartis. Asmuo, pasirašydamas preliminariąją sutartį, numatytą CK 6.165 str., įsipareigoja ateityje sudaryti kitą - pagrindinę - sutartį. Nesilaikydama įsipareigojimo sudaryti pagrindinę sutartį, preliminariąją sutartį sudariusi šalis, privalo kitai šaliai atlyginti padarytus nuostolius (CK 6.165 str. 4 d.). Pasak V. Mikelėno „už pareigos sudaryti sutartį neįvykdymą asmeniui gali būti taikoma civilinė atsakomybė, tačiau ir šiais atvejais negalima versti sudaryti sutarties“.

Savanoriškai įsipareigojama sudaryti sutartį daikto pirkimo–pardavimo aukciono būdu atveju, kai daiktai siūlomi pirkti keliems asmenims per aukciono vedėją, o sutartis laikoma sudaryta su tuo aukciono dalyviu, kuris pasiūlo didžiausią kainą už parduodamą daiktą (CK 6.419 str.). Pareiga sudaryti sutartį, kai asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti sutartį, atsiranda ir tais atvejais, kai asmuo viešai pažada sumokėti atlyginimą tam, kas atliks skelbime nurodytą teisėtą veiksmą per skelbime nurodytą terminą ir toks pažadas jį įpareigoja sumokėti pažadėtą atlyginimą bet kuriam asmeniui, kuris tą veiksmą atliks (CK 6.945 str.), taip pat pareiga sudaryti sutartį atsiranda tuomet, kai asmuo viešai pažada sumokėti specialų atlyginimą (premiją) už tam tikro darbo atlikimą arba kitokį rezultatą įpareigoja asmenį sumokėti pažadėtą atlyginimą asmeniui, kurio darbas ar kitoks rezultatas pagal konkurso sąlygas pripažintas konkurso nugalėtoju (CK 6.947 str.).⁵⁶

⁵⁴ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas//Valstybės žinios, 1992. Nr. 30-911.

⁵⁵ Rusijos federacijos civilinis kodeksas //http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionIII/Subsection2/Chapter27.html, prisijungimo laikas: 2009-07-02.

⁵⁶ Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 195

Sutarties sudarymo laisvės principas leidžia šalims ne tik sukurti, t.y. pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti, bet ir sudarius sutartį, ją nutraukti.⁵⁷ Šalys sutartį gali nutraukti abipusiu susitarimu arba vienašališkai. Sutarties nutraukimas šalių susitarimu leidžia taip pat laisvai nutraukti civilinius teisinius santykius kaip ir juos sukurti. CK 6.217 str. reglamentuoja sutarties šalių galimybę vienašališkai nutraukti sutartį, jeigu kita sutarties šalis neįvykdo ar netinkamai įvykdo sutartį ir tai yra esminis sutarties pažeidimas. CK 6.217 str. 2 d. numato į kokias aplinkybes turi būti atsižvelgiama nustatant, ar sutarties pažeidimas yra esminis. Šalys vienašališkai gali nutraukti sutartį ir joje numatytais atvejais (CK 6.217 str. 5d.). LAT nurodo, kad „dispozityviškumo principas privatinuose santykiuose leidžia sutarties šalims pasirinkti galimybę savo iniciatyva nesikreipiant į teismą vienašališkai nutraukti sutartį arba inicijuoti sutarties nutraukimą teismine tvarka, jeigu realiai atsiranda tokį sutarties nutraukimą leidžiančios įstatyme ar sutartyje numatytos aplinkybės. Galiojantys įstatymai bei pačios sutarties šalių įsipareigojimų vykdymo privalomumas riboja sutarties šalies vienašalę iniciatyvą nutraukti sutartį. Net ir sutarties pažeidimo atveju turi būti dedamos maksimalios pastangos sutarčiai išsaugoti“.⁵⁸

Sutarties laisvės principas taikomas ir ikisutartiniuose teisiniuose santykiuose ir lemia tai, kad šalys pradeda derybas laisvai ir derybos dėl sutarties sudarymo gali būti bet kada nutrauktos. LAT taip pat nurodo, kad tokią galimybę, t.y. kad derybos dėl sutarties sudarymo gali būti bet kada nutrauktos, suponuoja pagrindinis civilinių santykių principas – sutarties laisvės principas.⁵⁹ Šalims ikisutartiniuose santykiuose numatoma pareiga elgtis sąžiningai (CK 6.163 str. 1d.). Laikoma, kad šalis, kuri dalyvauja derybose ir neturi tikslo sudaryti sutarties, elgiasi nesąžiningai ir dėl to kitai šaliai privalo atlyginti nuostolius (CK 6.163 str. 3 d.). Sutarties šalių laisvę ikisutartiniuose santykiuose riboja sąžiningumo principas.

Sutarties laisvė reiškia ne tik galimybę pasirinkti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, bet ir pasirinkti su kuo ją sudaryti. LR Konstitucijos 29 str. 2 d. įtvirtina, kad žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos 14 str. taip pat įtvirtinta žmogaus teisių apsauga nepriklausomai nuo jo lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 29 d. nutartis c. b. J. Z. v. UAB „Baldras“, VĮ Registrų centro Klaipėdos filialas. Nr. 3K-P-346/2004.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 29 d. nutartis c. b. J. Z. v. UAB „Baldras“, VĮ Registrų centro Klaipėdos filialas. Nr. 3K-P-346/2004.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. V. Š v. A. N. Nr. 3K-P-382/2006.

Diskriminacijos draudimo įtvirtinimas tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu draudžia asmeniui atsisakyti sudaryti sutartį su asmeniu diskriminuojant jį nurodytas pagrindais.

Taigi, bendriausia prasme kiekvienas asmuo turi galimybę pasirinkti su kuo sudaryti sutartį, o su kuo ne. Viešosios sutarties atveju asmuo tokios galimybės neturi. CK 6.161 str. 2 d. įtvirtina, kad juridinis asmuo (verslininkas) privalo sudaryti sutartį su bet kuriuo asmeniu, kuris kreipiasi, išskyrus įstatymo nustatyta tvarka patvirtintas išimtis. Šia norma ribojama juridinio asmens (verslininko) galimybė pasirinkti sutarties šalį. Toks ribojamas gali būti pateisinamas tuo, kad juridinis asmuo (verslininkas) teikia specifines paslaugas – elektros, šilumos, dujų ir toks ribojimas nustatytas visuomenės intereso labui. Neretai atitinkamą prekę ar paslaugą norintis gauti asmuo tokiu atveju neturi jokių alternatyvų ir dėl minėtos priežasties įstatymų leidėjas siekia riboti paslaugų ar prekių tiekėjo galimybę piktnaudžiauti savo prekės ar paslaugos išskirtinumu pažeidžiant kitos šalies interesus. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybės, galime daryti išvadą, kad asmens ribojimas pasirinkti asmenį, su kuriuo jis nori sudaryti sutartį, siejamas su pačia sutarties specifika bei siekiant apsaugoti kitą sutarties šalį, t.y. kad ji gautų atitinkamą prekę ir paslaugą.

Įstatymas įtvirtina šalių laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti (CK 6.156 str. 1d.). Teismų praktikos analizė suponuoja išvadą, kad šį sutarties laisvės principo turinio elementą reikia suprasti plačiau, t.y. ne tik kaip laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti bei pasirinkti su kuo ją sudaryti, bet ir kaip laisvę laisvai pradėti derybas dėl sutarties sudarymo, galimybę tokias derybas bet kada nutraukti, ir laisvę nutraukti jau sudarytą sutartį.

2.2. Laisvė savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį

Laisvė savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį suteikia šalims teisę numatyti sutarties sąlygas, savo tarpusavio teises ir pareigas, išskyrus tuos atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyvios teisės normos (CK 6.156 str. 4 d.). Sutarties turinys leidžia šalims nusistatyti sutarties kainą, įvykdymo terminus, sutarties nutraukimo tvarką ir sąlygas, sutarties neįvykdymo teisinės pasekmės, tarpusavio atsakomybės ribojimą ir daugelį kitų dalykų.

Sutarties šalys abipusiu susitarimu nustatydamos sutarties turinį, laisva valia prisiima sutartinius įsipareigojimus ir įsipareigoja jų laikytis. Teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią (CK 6.189 str.). Kiekviena šalis yra laisva apsispręsti sudaryti sutartį

tam tikromis sąlygomis ar jos nesudaryti. Kaip teigia V. Mikelėnas tokiu būdu šalys pačios kuria teisę.⁶⁰

Nors šalys turi galimybę nustatyti sutarties turinį, tačiau visais atvejais jos yra ribojamos ne tik imperatyvių teisės normų bet ir viešos tvarkos bei geros moralės, kitų teisės principų (teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir kt.). Imperatyvios teisės normos, vieša tvarka bei gera moralė gali drausti į sutartį įtraukti tam tikras sąlygas. Pavyzdžiui, distribucijos sutartyje šalys gali nustatyti tik tokias konkurenciją ribojančias sąlygas, kurių nedraudžia konkurencijos teisė (CK 6.801 str.). Galimi atvejai kai imperatyvios teisės normos nustato sąlygas, kurios privalo būti įtrauktos į sutartį ir tik jas įtraukus sutartis bus laikoma sudaryta, pavyzdžiui, nekilnojamojo daikto pirkimo-pardavimo sutartyje privalo būti nurodyta parduodamo daikto kaina, jeigu kaina sutartyje nenurodyta tokia sutartis laikoma nesudaryta (CK 6.397 str.). Visuomenė ir valstybė negali pripažinti sutarties sąlygų, pažeidžiančių minėtas nuostatas, todėl valstybė vienokiu ar kitokiu būdu kontroliuoja sutarties turinį. Kontrolė gali būti vykdoma ne tik įtvirtinant atitinkamus ribojimus įstatyme, bet ir tokią teisę suteikiant atitinkamoms institucijoms. Sutarties sąlygų kontrolė nereiškia, kad šalių sutartinius santykius gali veikti bet kas, tokią teisę turi tik tos institucijos, kurioms tokią teisę suteikia įstatymas: teismai, vartotojų teisių gynimo institucijos, pavyzdžiui, Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba kontroliuoja nesąžiningas sutarčių sąlygas, kitos kontrolės įstaigos.⁶¹ Sutarties sąlygas kontroliuoja daugelis valstybių: Vokietijos CK 138 str.⁶² įtvirtinta nuostata, kad sutartis prieštaraujanti viešajai tvarkai yra negaliojanti; Rusijos CK 169 str.⁶³ įtvirtinta, kad sutartis, kuri buvo sudaryta pažeidžiant viešą tvarką ar gerą moralę yra negaliojanti. Čekijoje sutartis, kuri savo turiniu yra priešinga įstatymui ir gerai moralei yra negaliojanti. Anglijoje sutartys priešingos gerai moralei, kenkiančios šeimos gyvenimui, visuomeniniams santykiams, ribojančios prekybą yra negaliojančios.⁶⁴ Taigi, iš esmės tokiomis įstatymo normomis yra kontroliuojamas sutarties turinys, o tokių sąlygų, kurios prieštarauja imperatyvioms teisės normoms ar viešai tvarkai ir gerai moralei įtraukimas į sutartį lemia jos negaliojimą.

⁶⁰ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 313.

⁶¹ Ten pat P. 37-39.

⁶² Vokietijos civilinis kodeksas//http://bundesrecht.juris.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf, prisijungimo laikas: 2009-06-04.

⁶³ Rusijos federacijos civilinis kodeksas //(<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionI/Subsection4/Chapter9.html>, prisijungimo laikas: 2009-06-04.

⁶⁴ Ochmannová I. The Tension between Contractual Freedom and Contractual Justice in Czech Law and English Law: is a fair balance possible//Common law review //http://review.society.cz/index.php?Itemid=2&id=36&option=com_content&task=view; prisijungimo laikas: 2009-07-02.

Sutarties sąlygas nustato ne tik imperatyvios įstatymo normos, kurių šalys privalo laikytis ir savo susitarimu negali jų pakeisti, bet ir dispozityvios teisės normos. Jeigu sutarties sąlygas nustato dispozityvios teisės normos, šalys gali susitarti tokių sąlygų netaikyti arba susitarti dėl kitokių sąlygų. Jeigu tokio šalių susitarimo nėra, sutarties sąlygos nustatomos pagal dispozityviają teisės normą. Sutarties sąlygos, kurių nereglementuoja nei įstatymai nei šalių susitarimas, ginčo atveju nustato teismas, remdamasis papročiais, teisingumo, protingumo bei sąžiningumo kriterijais, įstatymais ar teisės analogija (6.156 str. 5, 6 d.). Šalims galimybę savo nuožiūra nustatyti teisės ir pareigas suteikia dispozityvios teisės normos, kurios leidžia pasirinkti jų interesus atitinkantį sutarties turinį. Laisvė nustatyti sutarties sąlygas siejama su pačios sutarties samprata: sutartis – dviejų šalių suderinta valia, t.y. šalys derėdamosi dėl turinio išreiškia abipusę valią.

Teisės doktrinoje sutarties sąlygos skirstomos į esmines, įprastines ir atsitiktines. Esminės sutarties sąlygos yra būtinos, kad būtų sudaryta sutartis. Tik susitarus dėl esminių sutarties sąlygų sutartis šalims sukuria teises ir pareigas. Visais atvejais sutarties dalykas yra esminė sutarties sąlyga. Pavyzdžiui, negalima sudaryti nuomos sutarties, jeigu šalys nesusitarė, koks daiktas bus perduotas nuomininkui laikinai valdyti ir naudotis juo. Sutarties dalykas kaip esminė sutarties sąlyga yra būtina visoms sutarčių rūšims, tačiau tai ne vienintelė sąlyga, kuri yra būtina sudarant sutartį.

Esmines sutarties sąlygas gali nustatyti įstatymas ar kitas teisės aktas. Pavyzdžiui, nekilnojamojo daikto pirkimo-pardavimo sutartyje privalo būti nurodyta nekilnojamojo daikto kaina, o jeigu sutartyje kaina nenurodyta laikoma, kad ji nesudaryta (CK 6.397 str. 1 d.); banko indėlio sutarties trečiojo asmens naudai esminė sąlyga yra trečiojo asmens vardas ir pavardė arba pavadinimas (CK 6.900 str. 1 d.). Esminėmis sutarčių sąlygomis gali būti ir sutarties šalių nustatytos sąlygos be kurių šalys nebūtų sudariusios sutarties.

Taigi esminės sutarčių sąlygos yra būtinos norint konstatuoti sutarties sudarymą ir toks yra šių sąlygų išskirtinumas. Pavyzdžiui, jeigu šalys pasirašė nuomos sutartį ir nenurodė nuomojamo daikto požymių, leidžiančių jį nustatyti, o iš kitų požymių sutarties dalyko nustatyti negalima, tai tokia sutartis laikoma nesudaryta pagal CK 6.477 str. 3d. Kiekvienu atveju šalys savo nuožiūra nustatydamos sutarties turinį turi nurodyti sutarties dalyką bei laikytis įstatyme ar kitame teisės akte nustatytų sąlygų, kurias įstatymas nustato kaip esmines, ar laikytis pačių šalių nustatytų sąlygų, kurios laikytinos esminėmis ir be kurių šalys nebūtų sudariusios sutarties.

Įprastinės ir atsitiktinės sąlygos sutarties sudarymui įtakos neturi - sutartis yra galiojanti. Įprastinės sutarties sąlygos yra nustatytos įstatyme ar kitame teisės akte ir jos *per se* laikomos

sudarytos sutarties sąlygomis. Atsitiktinės sutarties sąlygos – tai sutarties šalių abipusiu susitarimu nustatomos sąlygos, kurios laikomos kaip papildomos ir jų neįtraukimas į sutartį neturi įtakos kitos šalies apsisprendimui sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, t.y. šalis sudarytą sutartį ir be šios papildomos sąlygos.

LAT yra konstatavęs, jog sutarties sąlygos gali būti nelygiavertės. Skiriasi esminių ir neesminių sutarties sąlygų teisinė reikšmė: nesusitarus dėl esminių sutarties sąlygų, sutartis apskritai laikoma nesudaryta, o nesusitarus dėl neesminių sąlygų, sutartis šalims galioja. Tačiau ir esmines sutarties sąlygas šalys gali nustatyti tik pačios išreikšdamos suderintą valią. Ginčo atveju neesminių sąlygų nulemtas spragas gali užpildyti teismas, aiškindamas sutartį ir taikydamas dispozityviasias teisės normas.⁶⁵

Sutarties laisvės principas suponuoja galimybę sutarties šalims kaip vieną iš sutarties sąlygų nusistatyti ir sutarties kainą. Nors sutarties kaina yra tik viena iš daugelio sutarties sąlygų, tačiau darbo autorės nuomone sutarties šalių galimybės nusistatyti sutarties kainą aiškinimas LAT praktikoje kartu padės atsakyti į klausimą, ar tam tikrais atvejais sutarties laisvės principas nėra absoliutinamas. Pateiksime tris pavyzdžius, kurie parodys, kaip LAT aiškina sutartis, kuriose nustatyta simbolinė sutarties kaina.

I pavyzdys. UAB “Kraitėnė” ir UAB “Auksakė” sudarė patalpų, įrengimų bei inventoriaus nuomos sutartį, kurioje buvo numatyta, kad nuomininkui dirbant pelningai, jis mokės 500 Lt nuomos mokesį kas mėnesį, o jeigu dirbs nuostolingai arba grynasis pelnas per metus bus iki 500 Lt, – mokės simbolinį 1 Lt nuomos mokesį. LAT konstatavo, kadangi sutarties šalys yra tarpusavyje susijusios, t.y. nuomininkas yra nuomotojo dukterinė įmonė, lengvatinio nuomos mokesčio nustatymas nuomininkui – dukterinei įmonei gali būti pateisinamas ekonominiais sumetimais. Tokią pačią situaciją reikėtų vertinti priešingai, jeigu nuomotojo ir nuomininko nesietų tokie santykiai, kokie yra nagrinėjamu atveju. Siekis ekonomiškai padėti savo dukterinei įmonei, ją paremti, iš tiesų yra elementarus ekonominis elgesys. Tokio elgesio ekonominis pagrindimas nereikalauja jokio įrodinėjimo, nes yra savaime suprantamas.⁶⁶

II pavyzdys. Ieškovas nurodė, kad atsakovas R. M. už 1 Lt iš UAB „Azovlitas“ įsigijo automobilį. Šio automobilio rinkos vertė yra 70 000 Lt. Ieškovo teigimu sutartis prieštarauja juridinio asmens tikslams. Sutarties sudarymo metu atsakovas R. M. buvo UAB „Azovlitas“ direktoriaus pavaduotojas. Atsakovas R. M. veikė nesąžiningai, nes jis žinojo ar turėjo žinoti,

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 26 d. nutartis c. b. R.Svitojienė v. V.Krachmalis Nr. 3K-3-511/2005.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis c. b. Marijampolės apskrities VMI v. UAB "Kraitėnė". Nr. 3K-3-62/2003.

kad sutartis prieštarauja juridinio asmens veiklos tikslams. Ieškovas, būdamas šio juridinio asmens dalyvis, yra priverstas pareikšti ieškinį dėl sutarties pripažinimo negaliojančia. LAT konstatavo, kad tokio automobilio pardavimas už 1 Lt neatitinka CK 1.5 straipsnyje įtvirtinto protingumo principo, nustatančio civilinių teisinių subjektų pareigą juo vadovautis įgyvendinant savo teises bei atliekant pareigas. Jo įsigijimas už tokią kainą pagrįstai leido teismams daryti išvadą, kad atsakovas R. M. veikė nesąžiningai. Atsakovo veiksmų nesąžiningumą patvirtina ir tai, kad jis buvo vienas juridinio asmens – atsakovo UAB „Azovlitas“ – vadovų. Taigi atsakovas R. M. žinojo ar turėjo žinoti, kad sutartis prieštarauja atsakovo UAB „Azovlitas“ veiklos tikslams ir remiantis CK 1.82 straipsnio 1 dalies norma, automobilio pirkimo–pardavimo sutartis turi būti pripažinta kaip prieštaraujanti juridinio asmens tikslams.

III pavyzdys. Šalys sudarė pirkimo-pardavimo sutartis, kuriomis ieškovė D. K. pardavė atsakovui A. K. patalpas – parduotuvę su rūsiu pastate už vieną litą ir žemės sklypą taip pat už vieną litą. Ieškovė kreipėsi į teismą, prašydama pripažinti sudarytas sutartis niekinėmis ir negaliojančiomis. Reali nekilnojamojo turto vidutinė rinkos vertė yra 38 tūkst. litų bei žemės sklypo vertė yra 215,8 tūkst. litų. LAT konstatavo, kad lingvistiškai aiškinant CK 6.397 straipsnio 1 dalį, akivaizdu, jog įstatyme nenustatyta draudimo parduoti nekilnojamąjį daiktą už žemesnę negu rinkos arba net ir 1 Lt kainą, taip pat nėra nuostatų, kurios įpareigotų šalis laikytis tam tikrų kainos nustatymo kriterijų. CK 6.397 straipsnio 1 dalies nuostata turi būti aiškinama su CK 6.156 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu sutarčių laivės principu. Pirkimo–pardavimo sutartis yra dvišalis sandoris, kurį sudarantys asmenys nustato kainą savo nuožiūra (CK 6.156 straipsnio 4 dalis, 6.313 straipsnio 1 dalis, 6.397 straipsnio 1 dalis).⁶⁷

Taigi, iš esmės turime tris skirtingas situacijas: *I pavyzdyje* – simbolinė sutarties kaina yra pateisinama, kai sutartis sudaryta tarp dviejų juridinių asmenų, t.y. motininės ir dukterinės įmonių, siekiant elementaraus ekonomiško; *II pavyzdyje* - simbolinė sutarties kaina, kai viena iš sutarties šalių yra juridinis asmuo, buvo pripažinta kaip negalima, nes prieštarauja juridinio asmens veiklos tikslams; *III pavyzdyje* – vieno lito sutarties kaina, kai sutartis buvo sudaryta tarp fizinių asmenų, pripažinta kaip galima remiantis sutarčių laisvės principu. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, galime daryti išvadą, kad sutarties laisvės principo apimtis, t.y. galimybė nusistatyti simbolinę sutarties kainą, priklauso nuo visumos faktinių aplinkybių. Pirmiausia reikia nustatyti, tarp kokių asmenų sudaryta sutartis: fizinių ar juridinių asmenų, nes kaip matome iš LAT formuojamos praktikos, skiriasi simbolinės kainos vertinimas vienu ir kitu atveju. Fiziniai asmenys turi platesnes galimybes pasinaudoti sutarties laisvės principu, nustatant

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. b. D. K. v. A. K. Nr. 3K-3-432/2008.

sutarties kainą, o juridinių asmenų galimybė nustatyti sutarties kainą priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių. Analizuojant šiuos pavyzdžius kyla klausimas, ar simbolinės sutarties kainos nustatymas nėra sutarties laisvės principo absoliutinimas ir pernelyg didelis sutarties laisvės principo apimties išplėtimas?

Natūralu, kad sudarant nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo sutartį viena iš šalių siekia gauti pajamų, o simbolinė sutarties kaina neturi jokios ekonominės naudos. Ir ar tas faktas, kad nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo sutartis yra atlygintinė sutartis, neprieštarauja šios sutarties sampratai? Vargu, ar galėtume kalbėti apie atlygintinumo buvimą, kai tokio pobūdžio sutarties kaina yra vienas litas. Nekilnojamojo turto pirkimas-pardavimas už viena litą neatitinka ir CK 1.5 str. įtvirtintų teisingumo, sąžiningumo ir protingumo principų. Šias sutartis vertinant ir iš mokesčių teisės pusės, tokia sutarties kaina gali būti ir kaip priemonė išvengti mokestinės prievolės, t.y. mokesčių sumokėjimo. Kiekvienu atveju reikėtų vertinti visumą faktinių bylos aplinkybių, nes tam tikrais atvejais simbolinės kainos nustatymas gali būti pagrįstas ir pateisinamas kaip *I pavyzdyje*, tačiau *III pavyzdys* bei LAT sprendimas šioje byloje kelia abejonių. Darbo autorės nuomone, tokiu atveju tai būtų sutarties laisvės principo suabsoliutinimas ir sutarties šalių tikslo paneigimas, kurio siekiama tokia sutartimi, t.y. ekonominės naudos.

Šalys, įgyvendindamos sutarčių laisvės principą, gali laisvai disponuoti savo teisėmis, kurios suteikia galimybę ne tik nustatyti sutarties turinį ją sudarant, bet ir sutarties galiojimo metu šalys gali transformuoti visas ar dalį sutarties nuostatų, gali tarpusavio praktika užpildyti neaiškias sutarties vietas. Svarbu, kad tai būtų padaryta laisvai siekiant sukurti, pakeisti ar nutraukti tarpusavio teises ir pareigas.⁶⁸ Iš esmės tik dar kartą patvirtinama, kad sutarties turinys priklauso nuo šalių susitarimo, nuo jų bendrai suderintos valios ir sutarties sąlygos sudarant sutartį, po jos sudarymo, gali būti keičiamos tik šalių susitarimu.

Vienašališkas sutarties sąlygų pakeitimas neatitinka sutarčių laisvės principo ir dėl to įstatymo yra draudžiamas. Tokią praktiką formuoja ir ja vadovaujasi LAT. Vienoje iš LAT nagrinėtų bylų, kurioje buvo sprendžiamas iš rangos teisinių santykių kilęs ginčas, konstatuota, kad rangovo reikalavimas atlyginti už atliktus darbus, nenumatytus sutartyje, neatitinka sutarties laisvės principo, nes užsakovui nebuvo suteikta galimybė laisvai apsispręsti, ar jam priimtinos kitokios nei sutartyje aptartosios darbų atlikimo sąlygos.⁶⁹ Taigi, kad sutarties šaliai viena ar kita

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 12 d. nutartis c. b. M.Mendelsonas v. O.Morkūnienė Nr. 3K-3-866/2002.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. UAB "Towage and Marine Assistance" v. AB "Klaipėdos hidrotechnika" 3K-3-572/2003

sąlyga taptų privaloma, ji turi turėti galimybę su ja susipažinti ir tik tada ją saisto sutartiniai įsipareigojimai kitos šalies atžvilgiu.

Sutarties šalims yra privalomos tos sąlygos, dėl kurių jos išreiškė savo valią. Specifika pasižymi standartinės sutarčių sąlygos, kurios sudaromos prisijungimo būdu. Tokias sąlygas nustato viena iš sutarties šalių, o kitai šaliai taikomas „take it or leave it“ principas, kuris reiškia, jog arba šalis priima tokias sąlygas, kokias jai siūlo, arba pasitraukia ir tokios sutarties nesudaro. Sudarant sutartis prisijungimo būdu, standartinės sąlygos kitai šaliai yra privalomos tik tuo atveju, jeigu jas parengusi šalis sudarė galimybę kitai šaliai tinkamai su jomis susipažinti. Kad kitai šaliai buvo sudaryta galimybė tinkamai susipažinti su standartinėmis sutarčių sąlygomis pripažįstama tada, jeigu jos visos yra įtrauktos į rašytinės sutarties tekstą arba pateiktos kaip sutarties priedas atskirame dokumente, atsiųstos kitai šaliai iki sutarties pasirašymo arba pateiktos susipažinti sutarties sudarymo metu. Aplinkybę, kad kita šalis buvo tinkamai supažindinta su standartinėmis sutarties sąlygomis, privalo įrodyti standartinės sąlygas parengusi šalis.⁷⁰ Standartinės sąlygas parengusiai šaliai numatoma pareiga tinkamai supažindinti kitą šalį su tokiomis sąlygomis dėl to, kad standartinės sutarties sąlygas rengianti šalis gali elgtis nesažiningai, pasinaudodama turima didesne derybine galia ir taip pažeisti kitos šalies interesus, siekdama naudoti sau. Taigi visais atvejais šaliai turi būti sudarytos visos galimybės susipažinti su standartinėmis sutarties sąlygomis ir tik tada sutartis tampa privaloma.

Naudojant standartinės sutarčių sąlygas dažnai yra sudaromos vartojimo sutartys. CK 6.188 str. reglamentuoja vartojimo sutarčių sąlygų ypatumus ir nustato vartojimo sutarčių sąlygų sąrašą, į kurį patenkančios sutarties sąlygos laikytinos nesažiningomis ir vartotojas turi teisę teismo tvarka reikalauti pripažinti tokias sąlygas negaliojančiomis. Tokia vartojimo sutarčių sąlygų kontrolė paaiškinama tuo, kad vartotojas tokiose sutartyse yra silpnesnioji šalis, kuriai primetamos tam tikros sutarties sąlygos, t.y. tokios sąlygos iš anksto yra parengtos pardavėjo ar paslaugos teikėjo, o vartotojas neturi galimybės derėtis dėl kitokių sąlygų: arba priima tokias, kokios yra siūlomos, arba atsisako sutarties. LAT yra konstatavęs, kad „vartotojų teisių apsauga yra konstitucinis valstybės ūkio tvarkymo principas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis, CK 6.188 straipsnis), su vartotojų teisių apsauga susijusiuose ginčiuose neretai peržengiamos privačių santykių ribos, vartotojų teisių gynimas vertintinas kaip viešasis interesas, svarbus ne tik pačiam vartotojui, bet ir didelei visuomenės daliai“.⁷¹

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 3 d. nutartis c. b. UAB "Pozicija" v. AB "Lietuvos draudimas" Nr. 3K-3-486/2000.

⁷¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis c. b. A. K. v. UAB „Ribenos prekyba“. Nr. 3K-3-536/2008.

Sutartis priverstine, t.y. teismine tvarka, gali būti keičiama esant pakankamam tokio keitimo teisiniam pagrindui. Būtinybė sutartį pakeisti teismo tvarka gali atsirasti tuomet, kai sutarties šalims nepavyksta susitarti dėl sutarties sąlygų pakeitimo. Sutarties pakeitimo sąlygas ir tvarką reglamentuoja CK 6.223 str. Šiame straipsnyje nustatyta, kad vienos iš šalių reikalavimu sutartis gali būti pakeista, jeigu kita šalis iš esmės pažeidė sutartį arba kitas sutartyje ar įstatyme nustatytais atvejais. Remiantis LAT suformuota praktika, pagal konkrečiu atveju nustatytas aplinkybes, pagrindą sutarčiai pakeisti konstatuoja ginčą nagrinėjantis teismas. Aptariamą situaciją galime iliustruoti pavyzdžiu.

Šalys sudarė panaudos sutartį, kurioje taip pat susitarė dėl daikto išlaikymo išlaidų apmokėjimo. Sutartyje numatytas fiksuotas kompensacijos už šilumos energiją dydis viršijo mokesčių už atsakovo faktiškai suvartotą šilumos energiją. Teismas pripažino, kad tokiu būdu viena iš šalių galėjo gauti pelno kitos šalies sąskaita ir todėl tokia sąlyga keistina pagal CK 6.223 str.⁷² LAT konstatavus esant pagrindą keisti sutartį, sutartis teismo tvarka buvo pakeista. Sutarties keitimas priverstine tvarka yra išimtis iš bendros taisyklės, kad sutartis keičiama šalių susitarimu. Galime daryti išvadą, kad tai yra tam tikras įsikišimas į sutarties sąlygas, kurias savo nuožiūra nustato sutarties šalys, tačiau toks įsikišimas pateisinamas, nes yra tikslas pakeisti tas sąlygas, kurios reikšmingos sutarties vykdymui.

Nors sutarčių laisvės principas ir suteikia šalims laisvę nustatyti sutarties turinį, tačiau tarp šalių gali kilti ginčas dėl tam tikrų sutarties sąlygų. Šalių ginčas dėl sutarties sąlygų sprendžiamas remiantis CK 6.193 str. nustatytais sutarčių aiškinimo taisyklėmis. Remiantis CK įtvirtintomis nuostatomis, sutartis turi būti aiškinama nagrinėjant tikruosius šalių ketinimus (subjektyvusis metodas), o ne vien remtis pažodiniu sutarties aiškinimu. Sutartis turi būti aiškinama sąžiningai, vadovaujantis protingumo kriterijumi. Visas sutarties sąlygas reikia aiškinti atsižvelgiant į sutarties sąlygų tarpusavio ryšį, sutarties esmę ir tikslą, jos sudarymo aplinkybes. Tokiu teisiniu reguliavimu įtvirtinama svarbi nuostata, kad prioritetas teikiamas šalių valiai, tikriesiems jų ketinimams – įtvirtinamas subjektyvus sutarties aiškinimas. Tokia sutarčių aiškinimo praktika vadovaujasi ir teismai. Kaip pabrėžė LAT, civiliniams santykiams valios išreiškimas turi ypatingą reikšmę, nes priklausomai nuo to, kaip tų santykių dalyvis sprendžia apie kontrahento valios išreiškimą, taip jis atitinkamai koreguoja savo elgesį.⁷³

Sutarties šalių galimybė nustatyti sutarties sąlygas panašiai suprantama ir kitose valstybėse. Čekijoje dauguma įstatyme įtvirtintų nuostatų leidžia sutarties šalims pasirinkti

⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 2d. nutartis c. b. VĮ Visagino ligoninė v. VĮ Visagino miesto greitosios medicinos pagalbos stotis. Nr. 3K-3-83/2005.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. H. G. v. E. G. Nr. 3K-3-605/2006.

kitokias nei įstatyme nustatytos sutarties sąlygos, išskyrus atvejus, kai įstatymas įpareigoja tam tikras sąlygas įtraukti į sutartį. Rusijoje (CK 421 str. 4d.) taip pat įtvirtinta šalių galimybė nustatyti sutarties turinį, išskyrus atvejus, kai tam tikras sąlygas nustato įstatymas ar kitas teisės aktas. Taip pat dispozityvios teisės normos leidžia šalims nustatyti kitokias sąlygas nei numatytos įstatyme. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, galime daryti išvadą, kad tiek Lietuvoje, tiek aptartose valstybėse egzistuoja bendroji taisyklė: sutarties šalys yra laisvos nustatyti sutarties turinį, tačiau savo susitarimu jos negali pakeisti imperatyvių teisės normų taikymo.

Sutarties sąlygos taip pat yra kontroliuojamos ir EB lygmeniu. EB steigimo sutarties 81 str. 1 d. nustato, kad „kaip nesuderinami su bendrąja rinka yra draudžiami: visi įmonių susitarimai, įmonių asociacijų sprendimai ir suderinti veiksmai, kurie gali paveikti valstybių narių tarpusavio prekybą ir kurių tikslas ar padarinys yra konkurencijos trukdymas, ribojimas arba iškraipymas bendrojoje rinkoje, būtent tie, kuriais: a) tiesiogiai ar netiesiogiai nustatomos pirkimo ar pardavimo kainos arba kokios nors kitos prekybos sąlygos; b) ribojama arba kontroliuojama gamyba, rinkos, technikos raida arba investicijos; c) dalijamasi rinkomis arba tiekimo šaltiniais; d) lygiaverčiams sandoriams su kitais prekybos partneriais taikomos nevienodos sąlygos, dėl ko jie patenka į konkurencijos atžvilgiu nepalankią padėtį; e) sutartys sudaromos tik kitoms šalims priimant papildomus įsipareigojimus, kurių pobūdis arba komercinė paskirtis neturi nieko bendra su tokiu sutarčių dalyku.“⁷⁴ Tokios sąlygos, kurios patenka į EB steigimo sutarties 81 str. 1d. taikymą, yra nesuderinamos su EB teise ir visi tokie draudžiami susitarimai arba sprendimai savaime yra negaliojantys (EB steigimo sutarties 81 str. 2d.).

Sutarties laisvės principas taip pat reiškia šalių laisvę pasirinkti sutarties formą, išskyrus atvejus kai tam tikrą sutarties formą nustato imperatyvios teisės normos. LAT savo praktikoje taip pat laikosi nuomonės, kad sutarties formos pasirinkimas yra viena iš galimybių, kurią suteikia sutarties laisvės principas.⁷⁵ Šalys sutartį gali įforminti jiems priimtinausia ir labiausiai jų interesus atitinkančia forma. Vadovaujantis sutarties laisvės principu, sutarties forma neturėtų apsunkinti sutarties šalių, t.y. sutarties formos reikalavimai turėtų kuo mažiau varžyti sutarties šalių laisvę. Tačiau tam tikrais atvejais įstatymas reikalauja atitinkamos sutarties formos ir šalys

⁷⁴ Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios, 2004. Nr. 2-2

⁷⁵ Civiliniuose santykiuose galiojantis ir CK 6.156 straipsnyje įtvirtintas sutarties laisvės principas leidžia civilinių teisinių santykių subjektams pasirinkti ir sudaryti tokią sutartį, kuri labiausiai atitinka jų interesus. *Sutarties šalys* yra laisvos susitarti dėl bet kokių joms priimtinių sutarties sąlygų, taip pat *gali savarankiškai nuspręsti, kokia forma sudaryti sutartį, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties turinio sąlygas ar sutarties formą nustato imperatyviosios teisės normos arba tam tikrų sąlygų reikalauja gera moralė, viešoji tvarka, teisės principai*//Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis c. b. UAB „IF draudimas“ v. UAB „Ketonas“, UAB „Simon Luoworse International Transport. Nr. 3K-3-53/2007.

turi sudaryti sutartį tokios formos, kokią įsakmiai nurodo įstatymas. Pavyzdžiui, nekilnojamojo daikto pirkimo-pardavimo sutartis turi būti notarinės formos (CK 6.393 str.), laidavimo sutartis turi būti sudaroma raštu (CK 6.80 str.). Minėtų sutarčių sudarymas nesilaikant įstatyme nustatytos formos lemia sutarties negaliojimą ir tokia sutartis bus negaliojanti *ab initio* kaip prieštaraujanti imperatyvioms teisės normoms. Tačiau ne visais atvejais sutarties formos nesilaikymas lems jos negaliojimą. Pavyzdžiui, dovanojimo sutarčiai, kai dovanojama didesnė kaip penkių tūkstančių litų suma, taikoma rašytinė sutarties forma (CK 6.469 str.). Nuostatos, reglamentuojančios dovanojimo sutartį, nenustato, kad šios sutarties formos nesilaikymas daro sutartį negaliojančią, todėl sutartis bus galiojanti ir bus taikomos CK 1.93 str. 2 d. numatytos pasekmės – kilus ginčui sutarties šalis negalės remtis liudytojų parodymais, įrodinėdama sutarties sudarymo faktą. Remiantis išdėstytomis aplinkybėmis galime daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais sutarties galiojimui reikia ne tik sutarties šalių susitarimo, bet laikytis ir įstatyme numatytos atitinkamos sutarties formos.

Aiškinant sutarties laisvės principo vieno iš turinio elementų – laisvės savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį – sampratą *ad litteram*, t.y. taip kaip įtvirtinta CK 6.156 str. 4 d., turėtume daryti išvadą, kad šis turinio elementas apima šalių galimybę nusistatyti sutarties sąlygas tik ją sudarant, tačiau teismų praktika šio elemento turinį išplečia ir apima galimybę ne tik nusistatyti sutarties sąlygas ją sudarant, bet ir sutarties galiojimo metu pakeisti dalį ar visas sutarties sąlygas, pasirinkti sutarties formą, išskyrus atvejus, kai tam tikrą formą nustato imperatyvios teisės normos. Analizuojant sutarčių laisvės principo įgyvendinimą teismų praktikoje, teismai dažniausiai principu remiasi nagrinėdami sutarties sąlygų klausimą bei juo grindžia sutarties sąlygų pasirinkimą ar pakeitimą. Iš esmės kiekvienos sutarties sąlygos pasirinkimas ar pakeitimas siejamas su sutarties laisve.

2.3. Laisvė sudaryti nereglamentuotas sutartis

Sutarties laisvės principas reiškia šalių teisę sudaryti ir tiesiogiai CK nereglamentuotas sutartis. Natūralu, kad CK negali numatyti visų įmanomų sutarties rūšių. Tokia šalims suteikta galimybė yra ypač svarbi kontinentinės teisės tradicijos šalyse, kuriose sutarčių teisė yra kodifikuota. Dėl mokslo, technologijų pažangos atsiranda vis naujų sutarties rūšių, kurių anksčiau nebuvo poreikio įstatymiškai reglamentuoti, o šalių teisė sudaryti tiesiogiai nereglamentuotas sutartis šalims padeda išspręsti šią problemą ir sudaryti sutartis remiantis bendraisiais teisės principais. Anot V. Mikelėno „teisės uždavinys nėra ir negali būti nustatyti

visas įmanomas sutarčių rūšis. Gyvenimas pernelyg įvairus, ir esant gausybei skirtingų susitarimų neįmanoma kiekvieno atskirai sureguliuoti. Tad teisė nustato tik svarbiausius, visoms sutartims taikomus principus ir reguliuoja pagrindines sutartis“. Pavyzdžiui, distribucijos (paskirstymo), franšizės sutartis sukūrė praktika, o ne įstatymų leidėjas. Jos buvo pripažintos neprieštaraujančiomis bendriesiems sutarčių teisės principams ir įsitvirtino šiuolaikiniuose verslo santykiuose.⁷⁶ Vėliau šios sutartys buvo reglamentuotos ir teisės aktuose: CK 6.766-6.779 str. numato franšizės sutartis, CK 6.796-6.806 str. – distribucijos (paskirstymo) sutartis.

CK 1.136 str. numato, kad „civilinės teisės ir pareigos atsiranda šio kodekso ir kitų įstatymų numatytais pagrindais, taip pat iš fizinių asmenų ir organizacijų veiksmų, kurie nors ir nėra įstatymų numatyti, bet pagal civilinių įstatymų bendruosius pradmenis bei prasmę sukuria civilines teises ir pareigas“. Ši nuostata atitinka minėtąjį sutarčių laisvės principo elementą. Remiantis CK 1.8 str. „civilinės teisės normų nesureglamentuotiems civiliniams santykiams taikomi panašius santykius reglamentuojantys civiliniai įstatymai (įstatymo analogija). Jeigu nėra panašius santykius reglamentuojančių civilinių įstatymų, taikomi bendrieji teisės principai (teisės analogija)“.

Spartus medicinos vystymasis ir tobulėjimas sudarė prielaidas įstatymiškai sureguliuoti organų transplantaciją, kraujo donorystę ir pan. Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas (toliau LR ŽALODTĮ)⁷⁷ įtvirtina nuostatą, kad gyvo ar mirusio žmogaus audiniai, ląstelės ir organai negali būti civilinių komercinių sandorių objektas. Šie objektai negali dalyvauti civilinėje apyvartoje. Vienas iš komercinių sandorių bruožų yra jų atlygintinumas, o suteikiant gyvo ar mirusio žmogaus audiniams, ląstelėms ir organams civilinių komercinių sandorių objekto statusą, pažeistume tiek viešos tvarkos, tiek geros moralės kriterijus. Tačiau įstatymas numato, kad „kiekvienas veiksnius asmuo, ne jaunesnis kaip 18 metų, turi teisę pareikšti apie sutikimą ar nesutikimą, kad jo audiniai ir (ar) organai po jo mirties būtų panaudoti transplantacijai. Apie savo sutikimą ar nesutikimą asmuo turi pareikšti raštu sveikatos priežiūros įstaigai Sveikatos apsaugos ministerijos nustatyta tvarka“. Tokia nuostata siejama su kiekvieno asmens apsisprendimo laisve. Asmuo išreiškęs sutikimą ar nesutikimą gali bet kada pakeisti savo nuomonę (LR ŽALODTĮ 7 str. 2 d.). Mirus žmogui, kuris būdamas gyvas nepareiškė savo valios, jo audinius ir (ar) organus leidžiama paimti transplantacijai, jei veiksnius mirusiojo artimieji neprieštarauja (LR ŽALODTĮ 8 str. 1 d.). Bulgarijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Slovėnijoje, Kroatijoje, Čekijoje egzistuoja vadinamasis

⁷⁶ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 39.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas//Valstybės žinios, 2006. Nr. 119-4545.

numanomas sutikimas, kuris reiškia, kad nereikia mirusio žmogaus artimųjų sutikimo organų transplantacijai, jie tik yra informuojami, bet jų nesutikimas neturi jokios įtakos. Tačiau toks numanomo sutikimo įtvirtinimas yra priešingas kai kurių vakarų šalių tradicijoms.⁷⁸ Darbo autorė palaiko Lietuvoje galiojantį teisinį reguliavimą, nes toks reguliavimas atitinka tiek demokratinės, tiek teisinės valstybės idėjas, kur kiekvienas asmuo turi apsisprendimo laisvę. Asmeniui neišreiškus valios dėl audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos, po jo mirties išreikšti sutikimą ar nesutikimą transplantacijai turi artimieji ir toks reguliavimas yra pagrįstas.

Lietuvos Respublikos kraujo donorystės įstatymo 3 str. (toliau – LR KDI)⁷⁹ įtvirtina kraujo davimo principus: „kraujas duodamas vadovaujantis savanoriškumo, anonimiškumo ir neatlygintinumo principais“. Kraujo davimas vėlgi siejamas su kiekvieno asmens apsisprendimo laisve, t.y. donoru gali būti kiekvienas sveikas ir veiksnus 18-65 metų asmuo, savanoriškai pateikęs raštišką sutikimą duoti kraujo ar kraujo sudėtinių dalių (LR KDI 4 str. 1 d.). Neatlygintinumo principo įtvirtinimas reiškia, kraujas negali būti perkamas ar parduodamas, t.y. negali būti už jį atsiskaitoma pinigais ar kitokiomis priemonėmis. Tačiau įstatymas suteikia donorui teisę Vyriausybės nustatyta tvarka iš Valstybės biudžeto gauti kompensaciją (LR KDI 7 str. 1 d. 7 p.).

Toliau analizuodami šia temą apžvelgsime pakaitinės motinystės sutartis (surrogacy contracts) JAV, kurios atsirado vystantis ir tobulėjant medicinos mokslui bei sukuriant naujus dirbtinio apvaisinimo metodus. Taip buvo susidurta su nauja sutarties rūšimi. JAV pirmasis žinomas toks susitarimas buvo sudarytas 1976 metais. Byla sulaukusi didžiausio šalies susidomėjimo – *Baby M. byla (1987)*⁸⁰. Šios bylos esmė ta, kad sutuoktiniai sudarė sutartį su moterimi, turėjusia išnešioti ir pagimdyti jiems vaiką ir už tai jai buvo numatytas 10 tūkst. dolerių atlygis, tačiau po gimdymo moteris atsisakė atiduoti kūdikį. 1987 m. Nju Džersio Aukštesnysis Teismas (The New Jersey Superior Court) atėmė motinystės teises iš tikrosios mamos ir leido sutuoktiniams teisiškai įsivaikinti kūdikį. 1988 m. Nju Džersio Aukščiausiasis Teismas (The New Jersey Supreme Court), pakeitė didesnę dalį sprendimo argumentuodamas tuo, kad sutartis negali būti ginama teismine tvarka ir pripažinimo įvaikinimą negaliojančiu, palikdamas tam tikras tėvų teises, t.y. teisę lankyti vaiką. Šis teismo priimtas sprendimas pripažino, kad visos pakaitinės motinystės sutartys yra negaliojančios kaip prieštaraujančios viešai tvarkai, tačiau laisva valia sudaromos tokio pobūdžio sutartys yra leistinos. *Baby M.*

⁷⁸ Perner F., Borka P. Torok E. and etc. Perspectives of donation and transplantation in Central Eastern Europe//<http://www.revistanefrologia.com/mostrarfle.asp?ID=690>, prisijungimo laikas: 2009-06-26.

⁷⁹ Lietuvos Respublikos kraujo donorystės įstatymas//Valstybės žinios, 1996. Nr. 115-2666.

⁸⁰ The Baby M. case//<http://www.answers.com/topic/surrogate-mother>, prisijungimo laikas: 2009-06-29.

byloje priimtas teismo sprendimas paskatino įstatymų leidžiamuosius organus JAV priimti įstatymus, reglamentuojančius pakaitinės motinystės susitarimus. Dauguma priimtų įstatymų uždraudė arba griežtai apribojo tokio pobūdžio sutartis. Pakaitinės motinystės sutartys neginamos teismine tvarka dėl galiojančių įvaikinimo įstatymų, kurie neskatina „kūdikių pardavimo“. Arkansaso (Arkansas), Floridos (Florida) ir Nevados (Nevada) valstijos yra vienintelės valstijos, kurios leidžia pakaitinės motinystės sutartis.⁸¹ Šių sutarčių šalininkai teigia, kad laisvė sudaryti pakaitinės motinystės sutartis yra asmeninės autonomijos išraiška ir teisė sudaryti tokio pobūdžio sutartis suponuoja sutarčių laisvės principas. Pakaitinės motinystės sutarčių uždraudimas pažeidžia moters apsisprendimo teisę. Tuo tarpu oponentai teigia, kad tokios sutartys gali būti dehumanizuojančios patį neštumą kaip tokį.⁸²

Lietuvoje pakaitinės motinystės sutartys nėra pripažįstamos. Autorės nuomone, pakaitinės motinystės sutarčių įteisinimas suponuotų tokią situaciją, kad vaikas taptų komercinių sandorių objektu, o tai prieštarautų tiek viešai tvarkai, tiek gerai morale. Dėl minėtos priežasties autorė nepitaria pakaitinės motinystės sutartims, nors šalininkai ir teigia, kad laisvė sudaryti minėtas sutartis yra asmeninės autonomijos išraiška ir teisė sudaryti tokias sutartis suponuoja sutarčių laisvės principas. Vaikui, suteikdami sandorio objekto statusą ir įteisindami lygiavertį jo dalyvavimą civilinėje apyvartoje su kitais objektais, legalizuotume „vaikų pardavimą“.

Atsižvelgiant į tai kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad laikui bėgant atsiranda poreikis sudaryti vis naujas sutartis, kurių seniau nebuvo poreikio reglamentuoti. Tokiu atveju sutarties laisvės principo suteikiama galimybė, t.y. laisvė sudaryti tiesiogiai nereglamentuotas sutartis, laikantis imperatyvių teisės normų, viešos tvarkos ir geros moralės, bendrųjų teisės principų ir leidžia sudaryti tokio pobūdžio sutartis. Taip pat reikėtų pažymėti, kad vienose valstybėse gali būti leidžiama sudaryti tam tikro pobūdžio sutartis, pavyzdžiui pakaitinės motinystės sutartis JAV (tik tam tikrose valstijose), kitur – nepripažįstamos tokios rūšies sutartys, pavyzdžiui, Lietuvoje.

Sutarties laisvės principas leidžia šalims sudaryti sutartį, turinčią kelių rūšių sutarčių elementų, t.y. mišriąją sutartį (CK 6.156 str. 3 d.). Negalime teigti, kad mišrios sutartys yra tiesiogiai nereglamentuotos sutartys, tai yra sutartys turinčios kelių sutarties rūšių požymių, tačiau darbo autorės nuomone mišriasis sutartis tikslinga nagrinėti kartu su sutarčių laisvės principo turinio elementu - laisve sudaryti nereglamentuotas sutartis.

⁸¹ Law encyclopedia: surrogate mother//<http://www.answers.com/topic/surrogate-mother>, prisijungimo laikas: 2009-06-29.

⁸² Zyl L., Niekerk A. Interpretations, perspectives and intentions in surrogate motherhood//Journal of Medical Ethics, 2000 (<http://www.pubmedcentral.nih.gov/picrender.fcgi?artid=1733290&blobtype=pdf>, prisijungimo laikas: 2009-06-29).

Šalys turi galimybę pasirinkti tokią sutartį, kuri labiausiai atitinka jų interesus ir neapsiriboti tik konkrečiai sutarčiais taikomais elementais. Tokiai sutarčiai taikomos atskirų rūšių sutartis reglamentuojančios normos, jeigu ko kita nenumato šalių susitarimas arba tai neprieštarauja pačios sutarties esmei (CK 6.156 str. 3 d.). Mišriosios sutarties šalys gali pačios susitarti, kokios normos bus taikomos jų sudaromai sutarčiai. Šalims šio klausimo neaptarus, mišriajai sutarčiai kompleksiskai taikomos normos, reglamentuojančios tų rūšių sutartis, kurių elementai yra toje sutartyje. Taip pat turi būti atsižvelgiama į sutarties esmę, pobūdį, sutarties šalių ketinimus, pasirenkant būtent tokios sutarties sudarymą, kitas konkrečiu atveju reikšmingas aplinkybes.⁸³ LAT konstatuoja, kad nors šalys ir gali sudaryti sutartį, nustatydamos joje sąlygas, būdingas skirtingoms sutarčių rūšims, tačiau neturi teisės savo susitarimu nustatyti sąlygų prieštaraujančių atskiros rūšies sutartį reglamentuojančioms imperatyvioms teisės normoms.⁸⁴ Apibendrinant galime daryti išvadą, kad šalys sudarydamos mišriąją sutartį negali išvengti imperatyvių teisės normų taikymo ir įstatyme numatyti vienokie ar kitokie apribojimai šalims yra privalomi ir įpareigoja jų laikytis, sudarant ir tokio pobūdžio sutartis.

Laisvė sudaryti nereglamentuotas sutartis reiškia sudaryti tokias sutartis, kurių CK tiesiogiai nereglamentuoja. Darbo autorei nepavyko rasti teismų praktikos šiuo klausimu, todėl šis klausimas buvo analizuojamas remiantis įstatymu, sisteminiu jo aiškinimu, kitų valstybių praktika. Tiek įstatymas (CK 6.156 str. 3 d.), tiek teismų praktika nurodo, kad sutarčių laisvės principas reiškia ir šalių galimybę sudaryti sutartį, turinčią kelių rūšių sutarčių elementų, t.y. mišrią sutartį. Šalys, sudarydamos mišrias sutartis, įgyvendina sutarties šalių apsisprendimo laisvę.

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 16 d. nutartis c. b. UAB „Rovė“ v. UAB „Serneta“. Nr. 3K-3-521/2006.

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutartis c. b. R. Bojarovič v. J. Drobelenės PKF „Joana“ Nr. 3K-3-609/2005.

3. SUTARČIŲ LAISVĖS PRINCIPO RIBOS IR JŲ TAIKYMAS LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Sutarties laisvės principas nėra absoliutus. Sutarties laisvės principo ribojimu siekiama apginti silpnesnę sutarties šalį, teisėtus kreditorių interesus, kurių nepatenkinus prarandamas ekonominis, finansinis, ūkinis stabilumas, pažeidžiami visuomenės interesai ir viešoji tvarka.⁸⁵

CK 1.2 str., nustatančio civilinių santykių teisinio reglamentavimo principus, 2 d. įtvirtina nuostatą, kad „civilines teises gali apriboti tik įstatymai ar įstatymu pagrindu – teismas, jeigu toks ribojimas būtinas viešajai tvarkai, geros moralės principams, žmonių sveikatai ir gyvybei, asmenų turtui, jų teisėms ir teisėtiems interesams apsaugoti“. Atsižvelgiant į tą aplinkybę, kad sutarties laisvės principas yra vienas iš civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų bei vienas svarbiausių civilinių santykių teisinio reglamentavimo principų, gali būti apribotas esant CK 1.2 str. 2 d. numatytiems pagrindams.

Pirmiausia sutartinė laisvė yra ribojama imperatyviomis teisės normomis (*ius cogens*). Sutarties šalių laisvę varžo teisės principai, vieša tvarka ir gera moralė. Sutarties šalių laisvė taip pat gali būti ribojama ir savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, t.y. tam tikrais atvejais pareiga sudaryti sutartį atsiranda, kai asmuo savanoriškai, savo laisva valia įsipareigoja ją sudaryti. Anot J. Gumbio „kiekviena valstybė siekdama išsaugoti viešąją tvarką, socialinį stabilumą, harmoningą visuomenės narių tarpusavio bendravimą ir sėkmingą visos šalies ekonominę, socialinę plėtrą priversta ieškoti efektyvių asmenų elgesio kontrolės metodų ir būdų“. ⁸⁶

LAT konstatuoja, kad sutarties laisvė, kaip ir kiekviena kita, negali būti absoliuti. Laisvės ribas gali nustatyti imperatyviosios teisės normos, teisės principai, taip pat šias ribas gali lemti kitos šalies teisės ir teisėti interesai. Pačios šalys gali nustatyti savo laisvės ribas. Privalėjimas sudaryti sutartį yra vienas iš imperatyvų, apribojančių sutarties laisvę. Tokia būtinybė sudaryti sandorį gali būti nustatyta įstatymo arba atsirasti iš šalių tarpusavio susitarimų. Pozityvioji teisė nedraudžia versti kitą asmenį sudaryti sutartį, kai pareigą sudaryti sutartį nustato įstatymai arba kai savanoriškai įsipareigojama ją sudaryti (CK 6.156 straipsnis).⁸⁷ Taigi

⁸⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 19 d. nutartis c. b. AB "Turto bankas" v. UAB "Litorina" 3K-3-261/2001.

⁸⁶ Gumbis J. Sutarties laisvės teisinės ribos : daktaro disertacijos santrauka : socialiniai mokslai, teisė (01 S). - Vilnius: VU, 2002. P. 15

⁸⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20d. nutartis c. b. AB „Molesta“ v. UAB „Spauda“ Nr. 3K-3-501/2006.

kalbėdami apie sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribas, turime kalbėti ir apie savanorišką įsipareigojimą sudaryti sutartį kaip vieną iš šio principo ribojimo atvejų, nors neretai teisės doktrina apskritai neužsimena apie sutarčių laisvės principo ribojimą savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, nurodydama, kad principas yra ribojamas imperatyvių teisės normų, viešos tvarkos ir geros moralės, kitų teisės principų.⁸⁸

Sutarties laisvės principo ribojimą pripažįsta ir kitos valstybės. Toks ribojimas pateisinamas tuo, kad sutarties laisvė nėra pakankama priemonė užtikrinti sąžiningumą, ypač tais atvejais kai viena šalis turi daugiau patirties ir turi stipresnę derybinę galią. Anglijoje ir Čekijoje laisvė sudaryti sutartį ar jos nesudaryti ribojama įstatymu, kuris numato pareigą sudaryti sutartį, pavyzdžiui, automobilio privalomojo civilinės atsakomybės draudimo sutartis. Draudžiama daryti bet kokią neteisėtą spaudimą kitai šaliai dėl sutarties sudarymo. Minėtose valstybėse laisvė nustatyti sutarties turinį varžoma prisijungimo būdu sudaromomis sutartimis, įprastomis verslo taisyklėmis ir svarbiausia – įstatymu.⁸⁹

Sutarties laisvės principas gali būti ribojamas tam tikrose srityse, pavyzdžiui, nuomos ir darbo teisiniuose santykiuose. Vokietijoje įtvirtinta daug taisyklių, saugančių nuomininko interesus, detaliam reglamentuojančių atvejus, kada nuomotojas gali nutraukti sutartį, taip pat nuostatos, kurios leidžia teismui kontroliuoti nuomos sutartis tam tikrais atvejais. Toks reguliavimas yra būdingas daugumai kontinentinės teisės tradicijos valstybių, tačiau reikia nepamiršti ir bendrosios teisės tradicijos valstybių - JAV, Anglijos - kuriose nuomos sutartys taip pat yra ta specifinė sritis, kuriai skiriamas didelis dėmesys. Vokietijoje sutarčių laisvės principas ribojamas sudarant darbo sutartis. Įstatymas detaliam reguliuoja darbo apmokėjimo, atleidimo tvarką, darbuotojo teisę į atostogas ir kitus aspektus.⁹⁰ Remiantis tuo kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad sutarties laisvės principas ribojamas tam tikrų sutarčių institutais, nustatant joms būtinas sąlygas, kurių, sudarydamos sutartį, turi laikytis sutarties šalys.

Trumpai aptarę minėtus aspektus, toliau pereisime prie detalesnės sutarčių laisvės principo ribų bei jų taikymo analizės.

⁸⁸ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 34-41; Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 110-112.

⁸⁹ Ochmannová I. The Tension between Contractual Freedom and Contractual Justice in Czech Law and English Law: is a fair balance possible//Common law review//http://review.society.cz/index.php?Itemid=2&id=36&option=com_content&task=view; prisijungimo laikas: 2009-07-02.

⁹⁰ Markesinis B. S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second edition. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006. P. 48-50.

3.1. Savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį

Savanoriškas įsipareigojimas yra vienas iš sutarčių laisvės ribojimų atvejų, kai sutarties laisvė apribojama civilinių teisinių santykių dalyvių laisva valia, t. y. kai pati šalis įsipareigoja sudaryti konkrečią sutartį. Įstatyme įtvirtinta, kad draudžiama versti kitą asmenį sudaryti sutartį, išskyrus atvejus, kai pareigą sudaryti sutartį nustato įstatymas ar savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį (CK 6.156 str. 2 d.). Ankstesniame skyriuje buvo minėta, kad asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti sutartį šiais atvejais: sudarydamas preliminarią sutartį (CK 6.165 str.), daikto pirkimo–pardavimo aukciono būdu atveju (CK 6.419 str.), viešai pažadėdamas sumokėti atlyginimą tam, kas atliks skelbime nurodytą teisėtą veiksmą per skelbime nurodytą terminą (CK 6.495 str.), viešai pažadėdamas sumokėti specialų atlyginimą (premiją) už tam tikro darbo atlikimą arba kitokį rezultatą asmeniui, kurio darbas ar kitoks rezultatas pagal konkurso sąlygas pripažintas konkurso nugalėtoju, arba viešas pažadėjimas suteikti asmeniui specialią teisę už geriausią tam tikros teisės įgyvendinimo projektą (CK 6.947 str.).

Daugiausia diskusijų sukelia preliminarosios sutarties sudarymas. Preliminarią sutartimi šalis joje aptartomis sąlygomis įsipareigoja ateityje sudaryti kitą - pagrindinę - sutartį (CK 6.165 str.). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių atsako į klausimą, ar iš tikrųjų, šaliai savanoriškai įsipareigojusiai sudaryti preliminarią sutartį, atsiranda pareiga sudaryti pagrindinę sutartį. LAT konstatuoja, kad „įsipareigojimas sudaryti sutartį yra ydingas ir negalimas iš principo, nes prieštarauja sutarties laisvės principui. Sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti tarpusavio teises ir pareigas, t. y. asmenų suderinta valia. Todėl sutartis yra galima tik tuo atveju, kai ji sudaroma laisva valia. Asmens privertimas išreikšti savo valią reikštų sutarties sudarymą prievarta, o sutartis, sudaryta panaudojant prievartą, negalioja”⁹¹.

A. Smaliuko, V. Pacenkaitės straipsnyje, kuriame nagrinėjamas mokėjimų pagal preliminarią sutartį Lietuvos teismų praktikoje klausimas, atskleidžiamas sutarčių laisvės principo ir preliminarosios sutarties santykis. Autoriai pabrėžia, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo sutarties laisvės principo aiškinimas ir taikymas, atitinkantis Vakarų teisės tradicijas, neabejotinai teisingas, visgi atkreiptinas dėmesys, kad jis ne visiškai suderintas su Lietuvoje galiojančiomis imperatyviomis teisės normomis. Nors Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.156 straipsnis aiškinamas remiantis vakarietiška tradicija, pati norma (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.156 str. 1 d.) atitinka Rusijos Federacijos civilinio kodekso 421 str. 1 dalį.

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis c. b. V. Pocius v. A. Radkevičienė Nr. 3K-3-797/2001.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, kaip ir Rusijoje, įtvirtinta sutarties laisvės principo ribojimo draudimo išimtis: „draudžiama versti asmenį sudaryti sutartį, išskyrus atvejus, kai pareigą sudaryti sutartį nustato įstatymai ar savanoriškas įsipareigojimas“ (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.156 str. 2 d.). Tik Rusijoje nuosekliai taikoma įstatyme įtvirtinta išimtis iš sutarties laisvės principo ribojimo draudimo taisyklės, t. y. preliminarioji sutartis gali būti įgyvendinama natūra, todėl nukentėjusi šalis preliminariosios sutarties pagrindu gali reikalauti, kad būtų sudaryta pagrindinė sutartis. Straipsnyje išsakoma pozicija, jog Lietuvoje teismų praktika, pasisakydama prieš preliminariųjų sutarčių įgyvendinimą natūra, iš tiesų nukrypsta nuo įstatyme įtvirtintų taisyklių.⁹² Taigi straipsnio autoriai, remdamiesi CK 6.156 str. 2 d. pažodiniu aiškinimu, pateikia išvadą, jog Lietuvos teismų praktika, pasisakydama prieš preliminariųjų sutarčių įgyvendinimą natūra nukrypsta nuo įstatyme įtvirtintų taisyklių. Visgi toks aiškinimas nepaneigia aplinkybės, kad teismai interpretuodami įstatymą negali formuoti tam tikrų išimčių, kaip tai ir yra daroma nagrinėjamu atveju. Tokia LAT praktika yra pagrįsta ir pateisinama, kadangi sistemiškai aiškinant įstatymą, preliminariosios sutarties savanoriškas įsipareigojimas sudaryti pagrindinę sutartį ir CK 6.165 str. 4 d., kuri įtvirtina galimybę nukentėjusiajai šaliai reikalauti nuostolių atlyginimo, turi būti vertinama kaip specialioji, preliminariosios sutarties institutą reglamentuojanti, norma CK 6.156 str. 2 d. atžvilgiu.

Daikto pirkimas–pardavimas aukciono būdu yra tuomet, kai daiktai siūlomi pirkti keliems asmenims per tarpininką – aukciono vedėją, o sutartis laikoma sudaryta su tuo pirkėju, kuris pasiūlo didžiausią kainą už parduodamą daiktą (CK 6.419 str.). Minėta sutartis laikytina savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį. Šį pavyzdį galime iliustruoti LAT nagrinėta byla, kai atsakovas nusprendė parduoti jam priklausantį nekilnojamąjį turtą ir tą padaryti aukciono būdu (CK 6.419–6.424 straipsniai). Pagal CK 6.421 straipsnio 1 dalį pirkimo–pardavimo aukciono būdu sutartis laikoma sudaryta, kai aukciono vedėjas tai paskelbia plaktuko dūžiu arba kitokiu įprastu veiksniu. Jeigu aukcione parduotas nekilnojamasis daiktas, per dešimt dienų nuo pardavimo pardavėjas ir pirkėjas turi sudaryti įstatymų reikalaujamos formos sutartį (CK 6.421 straipsnio 3 dalis). Parduodant daiktą aukciono būdu, pardavėjo pareiga sudaryti to daikto pirkimo–pardavimo sutartį skelbiant aukcioną nustatytais sąlygomis, o kai parduotas nekilnojamasis daiktas – taip pat sudaryti įstatymo reikalaujamos formos sutartį, atsiranda dėl paties asmens įsipareigojimo sudaryti tokią sutartį jo paskelbtomis sąlygomis. Teisėjų kolegija taip pat nurodo, kad ginčo patalpų pirkimo–pardavimo sutarties pripažinimas galiojančia skelbiant aukcioną pardavėjo nustatytais sąlygomis, negali būti laikomas pažeidžiančiu

⁹² Smaliukas A., Pacenkaitė V. Mokėjimai pagal preliminariąją sutartį Lietuvos teismų praktikoje// Juristas, 2006. Nr. 11 (<http://www.paciolis.lt/?cid=30323&details=1>, prisijungimo laikas: 2009-07-02).

atsakovo teisės ir sutarties laisvės principą. Taip pat nėra jokio pagrindo abejoti dėl byloje taikytų teisės normų atitikties Konstitucijai, jų taikymas nepažeidė atsakovo įvardytų konstitucinių vertybių, t. y. nuosavybės teisės neliečiamybės principo, nes teismo veiksmai, pripažįstant pirkėjo teises į ginčo patalpas, nereiškia atsakovo nuosavybės teisės pažeidimo.⁹³

Anglijoje įtvirtinta tokia pati daikto pirkimo-pardavimo aukciono būdu samprata ir sutartis laikoma sudaryta, kai aukciono vedėjas ją patvirtina plaktuko dūžiu (*Payne v. Cave byla*, *British Car Auctions Ltd. v. Wright byla*). Tokio veiksmo atlikimas įpareigoja aukciono vedėją sudaryti sutartį su kainos siūlytoju, tačiau iki minėto veiksmo atlikimo, kainos siūlytojas gali atšaukti siūlomą kainą ir aukciono vedėjas gali atšaukti prekių pardavimą aukcione.⁹⁴

Pareiga sudaryti sutartį, kai asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti sutartį, atsiranda ir tais atvejais, kai asmuo viešai pažada sumokėti atlyginimą tam, kas atliks skelbime nurodytą teisėtą veiksmą per skelbime nurodytą terminą ir toks pažadas jį įpareigoja sumokėti pažadėtą atlyginimą bet kuriam asmeniui, kuris tą veiksmą atliks (CK 6.945 str.). Autorei šiuo klausimu nepavyko rasti teismų praktikos, todėl remiamasi tik įstatyminiu viešo atlyginimo pažadėjimo reglamentavimu bei Mikelėno V. išaiškinimu, kad pareiga sudaryti sutartį atsiranda ir CK 6.945 str. numatytu atveju.

Anglijos teisėje viešas atlyginimo pažadėjimas, kai asmuo viešai pažada sumokėti atlyginimą tam, kas atliks skelbime nurodytą veiksmą, įpareigoja asmenį sudaryti sutartį, t. y. sumokėti atlyginimą tam, kuris atliks tą veiksmą. *Carlill v. Carbolic Smoke Ball Co.* byloje atsakovas skelbime pažadėjo sumokėti šimtą svarų sterlingų tam, kuris susirgs gripu ar kita peršalimo liga, vartodamas tam tikras piliules pagal vartojimo instrukciją. Ieškovė vartojo šią piliulę ir susirgo gripu. Atsakovui nevykdant įsipareigojimo sumokėti pažadėtos pinigų sumos, ieškovė padavė kompaniją į teismą. Teismas konstatavo, kad nors skelbimas ir buvo skirtas neapibrėžtam skaičiui asmenų, konkrečiam asmeniui atlikus skelbime nurodytą veiksmą, kompanija turi jam sumokėti atlyginimą.⁹⁵

Asmuo, viešai pažadėdamas sumokėti specialų atlyginimą (premiją) už tam tikro darbo atlikimą arba kitokį rezultatą asmeniui, kurio darbas ar kitoks rezultatas pagal konkurso sąlygas pripažintas konkurso nugalėtoju, arba viešai pažadėdamas suteikti asmeniui specialią teisę už geriausią tam tikros teisės įgyvendinimo projektą įsipareigoja sumokėti atlyginimą arba suteikti specialiąją teisę (CK 6.947 str.). LAT konstatavo, kad „konkursas yra vienašalis sandoris ta

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20d. nutartis c. b. AB „Molesta“ v. UAB „Spauda“ Nr. 3K-3-501/2006.

⁹⁴ Treitel G. H. The law of contract. 7th edition. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 1987. P. 9.

⁹⁵ Beatson J. Anson's law of contract. 28th Edition. Oxford: Oxford university press. P. 35-36.

prasmė, kad asmeniui teisės ir pareigos atsiranda ne dėl kelių asmenų suderintos valios, o dėl vieno asmens valios išreiškimo. Paskelbdamas konkursą jo skelbėjas įsipareigoja suteikti specialiąją teisę⁹⁶. Taigi, nagrinėjamu atveju pažadėjimą davęs asmuo privalo vykdyti pažadą ir tokiu būdu apribojama jo sutarties sudarymo laisvė.

Įstatymas įtvirtina galimybę riboti sutarčių laisvės principą, kai savanoriškai įsipareigojama sudaryti sutartį. Aiškinant įstatymą *ad litteram* galėtume daryti išvadą, kad visais atvejais kai asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti sutartį, toks įsipareigojimas jį saisto ir numato jam pareigą sudaryti sutartį. Tačiau šiuo atveju LAT konstatuoja, kad nors preliminariąja sutartimi asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti, tokio pobūdžio įsipareigojimas negali būti įgyvendinamas natūra, t. y. asmuo negali būti verčiamas sudaryti pagrindinę sutartį. Tuo tarpu asmuo savanoriškai prisiėmęs įsipareigojimus pagal CK 6.419 str., CK 6.945str., CK 6.947 str., privalo sudaryti sutartį. Tokia diferenciacija gali būti pateisinama tuo, kad preliminarioji sutartis saisto dvi šalis, liečia tos sutarties šalių teises ir teisėtus interesus, o kiti savanoriško įsipareigojimo sudaryti sutartį atvejai siejami su ta aplinkybe, kad pasiūlymas sudaryti sutartį yra viešas, t. y. pateikiama viešoji oferta (CK 6.161 str.): daiktų pirkimas-pardavimas aukciono reiškia, kad daiktai *siūlomi pirkti keliems asmenims* (CK 6.419 str.), asmuo pažada *viešai sumokėti atlyginimą* už tam tikro teisėto veiksmo atlikimą (CK 6.945str.), asmuo *viešai pažada sumokėti specialų atlyginimą (premiją)* už tam tikro darbo atlikimą arba kitokį rezultatą asmeniui arba *viešai pažada suteikti asmeniui specialią teisę* (CK 6.947 str.). Viešumas suponuoja ir tą aplinkybę, kad kai pasiūlymas skirtas platesniam asmenų ratui, įsipareigojimo sudaryti sutartį nevykdymas pažeistų taip pat ir teisėtų lūkesčių principą. Preliminariosios sutarties atveju sutarties laisvės principas nėra ribojamas tiek, kiek tai liečia laisvę sudaryti ar atsisakyti sudaryti pagrindinę sutartį t. y. principas šiame kontekste taikomas visa apimtimi, nors tai ir yra savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį. Jeigu šalis nepagrįstai vengia ar atsisako sudaryti pagrindinę sutartį, ji privalo atlyginti kitai šaliai padarytus nuostolius (CK 6.165 str. 4.). Kitais savanoriško įsipareigojimo sudaryti sutartį numatytais atvejais, t. y. CK 6.419 str., CK 6.945str., CK 6.947 str. sutarties laisvės principas yra ribojamas.

⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 8 d. nutartis c. b. UAB "Supla" v. Vilniaus miesto savivaldybė. Nr. 3K-3-339/2005.

3.2. Imperatyvios teisės normos

Sutarčių laisvės principo ribojimą imperatyviomis teisės normomis įtvirtina CK 6.156 str. 4 d.: „sutarties sąlygas šalys nustato savo nuožiūra, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas nustato imperatyviosios teisės normos“. Šalys savo susitarimu negali pakeisti, apriboti ar panaikinti imperatyviųjų teisės normų galiojimo ir taikymo, nepaisant to, kokia teisė – nacionalinė ar tarptautinė teisė tokias normas nustato (CK 6.157 str. 1 d.). Imperatyvi nuostata reiškia, kad teisės subjektas pats negali pasirinkti kitokio elgesio varianto (skirtingai nei esant dispozityviai teisės normai), o privalo elgtis taip, kaip yra nustatyta imperatyvioje teisės normoje. Teisinėje kalboje neretai vartojama sąvoka „įstatymo reikalavimas“ ir reiškia imperatyvią teisės normą.⁹⁷

Nors sutartis yra dviejų šalių suderinta valia, jų abipusis susitarimas, sutarties šalys negali apeiti imperatyvių teisės normų galiojimo ir taikymo sutartyje nusistatydamos kitokią teisinių santykių reguliavimą nei reikalauja įstatymas. Dauguma sutartinius santykius reguliuojančių teisės normų yra dispozityvios, tačiau yra nemažai ir imperatyvių teisės normų. Sutartys, prieštaraujančios imperatyvioms įstatymo normoms yra niekinės ir negaliojančios (CK 1.80 str.). Tokie sandoriai negalioja *ab initio* ir šalys šio sandorio negali patvirtinti. Sutartis, nors ji ir sudaryta, bet prieštaraujanti imperatyvioms teisės normoms, negali sutarties šalims sukelti jokių teisinių pasekmių, kurių tokia sutartimi buvo siekiama.

Nepakanka žinoti, kad sutarties laisvė yra ribojama imperatyvių teisės normų, kyla klausimas kaip atpažįstame tokią teisės normą? Pirmiausia imperatyvi teisės norma yra tuomet, kai teisės normoje numatyta, kad toks sandoris negalioja. Pavyzdžiui, rentos sutartis, kuri nustato rentą iki gyvos galvos asmeniui, mirusiam sutarties sudarymo metu, negalioja (CK 6.456 str. 4 d), dovanojimo sutartis, nustatanti dovanotojo teisę vienašaliu sprendimu atsiimti dovanotą turtą ar turtinę teisę negalioja (CK 6.465 str. 3 d.), formos reikalavimų nesilaikymas, kai įmonės sutartis turi būti vienas rašytinės formos dokumentas, tokią sutartį daro negaliojančią (CK 6.538 str. 1 ir 2 d.).

Imperatyvias teisės normas galime pažinti iš teisės normoje vartojamų žodžių: „draudžiama“, „negali“, „negalima“, „neturi teisės“. Pavyzdžiui, CK 6.252 str. numato, kad „draudžiama apriboti ar panaikinti civilinę atsakomybę už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturtinę žalą“. To paties straipsnio 2 d. įtvirtina, kad šalys savo susitarimu negali

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. UAB "Init" v. UAB "Parabolė" ir kt. Nr. 3K-3-905/2000.

pakeisti imperatyviųjų teisės normų, numatančių civilinę atsakomybę, jos formą ar dydį. Šalių susitarimas, numatantis sutartyje sąlygą, kad civilinė atsakomybė neatsiranda už sveikatos sužalojimą, gyvybės atėmimą ar neturinę žalą, bus niekinis ir negaliojantis pagal CK 1.80 str.

CK 6.349 str. numato, kad „jeigu pirkimo–pardavimo sutartis numato, kad nuosavybės teisė į perduotus pirkėjui daiktus išlieka pardavėjui iki tol, kol už juos bus visiškai sumokėta arba įvykdytos kitokios sąlygos, tai pirkėjas iki nuosavybės teisės į daiktus perėjimo jam neturi teisės tuos daiktus perduoti ar kitaip jais disponuoti, išskyrus atvejus, kai sutarties ar daiktų paskirtis ir savybės lemia ką kitą“. Numačius sutartyje tokią sąlygą ir pirkėjui pardavus daiktą trečiajam asmeniui, tokia sutartis iš esmės yra niekinė ir negaliojanti. Tačiau tretysis asmuo savo teises gali ginti remdamasis CK 4.96 str. nuostatomis, jeigu tretysis asmuo nežinojo ir neturėjo žinoti (sąžiningas įgijėjas), kad daiktą įgijo iš asmens, neturėjusio teisės jo perleisti nuosavybėn. Kiekvieną kartą taikant CK normas, reikia jas aiškinti atsižvelgiant į kodekso sistemą bei struktūrą (CK 1.9 str. 1 d.).

Jeigu teisės norma neatitinka dviejų minėtų požymių, tuomet norėdami nustatyti, ar teisės norma imperatyvi ar ne, turėtume vadovautis CK 1.9 str. įtvirtintais civilinio kodekso normų aiškinimo principais. CK 1.9 str. 3 d. numato, kad nustatant taikomos normos tikrąją prasmę, atsižvelgiama į civilinio kodekso ir aiškinamos normos tikslus bei uždavinius. Vadovaujantis LAT formuojama praktika, taip pat turi būti atsižvelgiama į tam tikros teisės normos objektą ir interesą, kurį ta teisės norma gina.⁹⁸ LAT pažymi, kad „imperatyviomis teisės normomis (*ius cogens*) siekiama apsaugoti visuomenės interesus, viešąją tvarką. Sandorio pripažinimas negaliojančiu šiuo pagrindu yra sutarties laisvės principo išimtis, todėl, sprendžiant dėl sandorio negaliojimo aptariamuoju pagrindu, būtina nustatyti, ar yra atitinkamas visuomenės interesas, kuris reikalautų įsikišti į šalių privačius santykius, t. y. ar yra pakankamas pagrindas teigti, kad pamatinis visuomenės interesas reikalauja pripažinti tokius sandorius negaliojančiais, nesiejant jo su konkrečiomis šalimis ar konkrečia situacija“.⁹⁹

LAT taip pat yra nurodęs, kad „normų imperatyvumas priklauso ne nuo to, kokiais žodžiais ji formuluojama, o nuo to, koks yra normų ar paties įstatymo tikslas“. Anot A. Vileitos „svarbu išsiaiškinti istorinį konkrečios normos priėmimo kontekstą ir įstatymo leidėjo ketinimą. Sandorių negaliojimas, kai jie prieštarauja imperatyvioms teisės normoms yra nukrypimas, šalių

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. v. D.K v. A.K. Nr. 3K-3-432/2008.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. UAB „Sigma Telas“ v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“ Nr. 3K-3-416/2005.

valios laisvės ir autonomijos principo išimtis“.¹⁰⁰ Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta galime daryti išvadą, kad nustatant teisės normos imperatyvumą, vienas svarbiausių kriterijų yra šios normos tikslas, t. y. ar tokia teisės norma siekiama apsaugoti visos visuomenės interesus bei viešąją tvarką.

Sutarties pripažinimas negaliojančia CK 1.80 str. numatytu pagrindu, kuris yra sutarties laisvės išimtis, reikalauja, ne tik nustatyti, kad viena ar kita norma yra imperatyvi, bet taip pat išsiaiškinti, ar konkreti sutartis pažeidžia šioje normoje įtvirtintą įsakmų reikalavimą ar draudimą ir ar šio pažeidimas lemia būtent sutarties negaliojimą.¹⁰¹

Aptartas imperatyvių teisės normų nustatymo taisyklės pripažįsta ir jomis vadovaujasi tiek teisės doktrina¹⁰², tiek teismų praktika¹⁰³.

Toliau nagrinėdami šią temą, paanalizuosime LAT nagrinėtą civilinę bylą. Šioje byloje ieškovė ginčija atsakovo ir trečiojo asmens sudarytą mainų sutartį tuo pagrindu, kad mainų sutartis sudaryta nesilaikant CK 6.394, 6.396 straipsniuose nustatytų imperatyvių teisės normų – mainoma žemės dalis, gyvenamojo namo dalis, kiemo statiniai bei sodiniai nebuvo atidalinti tarp bendraturčių. LAT pažymi, kad civiliniai santykiai reglamentuojami vadovaujantis nuosavybės neliečiamumo, teisinio apibrėžtumo, neleistinumo piktnaudžiauti teise ir kitais CK 1.2 straipsnyje išvardintais principais. Su šiais principais sietini ir CK 6.396 straipsnyje nustatyti reikalavimai nekilnojamojo daikto pirkimo-pardavimo sutarties dalykui. Nagrinėjamoje byloje ginčijama mainų sutartimi atsakovas perleido tiek teisių į pastatus ir į žemės sklypą, kiek jų turėjo. Ieškovės teisinė padėtis bei jos turimų teisių bendrojoje dalinėje nuosavybėje į šiuos objektus turinys dėl to visiškai nepakitė. Taigi ginčijama sutartis ieškovės interesų nepažeidė. LAT laikosi suformuotos praktikos, kad imperatyviosios teisės normos nustatomos siekiant apsaugoti visos visuomenės interesus, viešąją tvarką. Nagrinėjamu atveju nėra pakankamo pagrindo teigti, kad pamatinis visuomenės interesas reikalauja, neatsižvelgiant į konkrečią situaciją, konstatuoti formalų teisės normos pažeidimą, ginčijamo sandorio negaliojimą. Ieškovės, kaip bendrosios dalinės nuosavybės bendraturtės, teisinė padėtis išliks nepakitusi. Teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 1.5 str. 4 d.).¹⁰⁴

¹⁰⁰ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 182.

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. v. D.K v. A.K. Nr. 3K-3-432/2008.

¹⁰² Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės//Juristas, 2005. Nr. 5.

¹⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. v. D.K v. A.K. Nr. 3K-3-432/2008.

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutartis c. b. D.S.Levickaitė v. V.Gubanov Nr. 3K-3-60/2004.

Susiklosčiusius civilinius teisinius santykius galima griauti tik tada, kai yra neabejotinai įrodyta, jog tie santykiai susiklostė pažeidžiant imperatyvias teises normas, kas sąlygojo viešo ar privataus intereso, ginamo tų imperatyvių teisės normų, pažeidimą.¹⁰⁵ Ne visais atvejais vien tik formalus imperatyvios teisės normos pažeidimas sąlygoja sutarties negaliojimą. Imperatyvios teisės normos pažeidimas turėtų pažeisti trečiųjų asmenų teises ir teisėtus interesus (sudaryta mainų sutartis tarp atsakovo ir trečiojo asmens turėjo pažeisti ieškovės kaip bendraturtės teisėtus interesus), o nesant tokio pažeidimo negalime konstatuoti, kad tokia sutartimi pažeidžiamas ir visuomenės interesus. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galime daryti pagrįstą išvadą, kad ne visais atvejais imperatyvių teisės normų nesilaikymas reiškia jų pažeidimą ir ne į visas imperatyvias teises normas reikia žiūrėti kaip į tokias, t. y. būtinai lemiančias sutarties negaliojimą.

Kitose valstybėse imperatyvių teisės normų nesilaikymas taip pat lemia sandorio negaliojimą. Kaip teigia H. Kötz ir A. Flessner, kiekvienu atveju būtina atsižvelgti ne vien tik į tą aspektą, kad privalu laikytis imperatyvių teisės normų, bet ir į tai, jog teisė negali būti tokia nelanksti, kad visuomet formalių įstatymo reikalavimų nesilaikymas lemtų sandorio negaliojimą. Anglijos ir Šveicarijos teismai, vertindami imperatyvių teisės normų pažeidimą visuomet atsižvelgia ir į sutarties šalis, t. y. į tą aplinkybę, kad ir jos neretai turi suinteresuotumą išsaugoti sutartį.¹⁰⁶

Kitas pavyzdys – LAT nagrinėta byla, kurioje teismas šalių, t. y. valstybinės įmonės „Ramunė“ patalpų, kurias UAB „Ramunė“ nuomojo iš Vilniaus miesto savivaldybės, perdavimo sutartį UAB „Vengrobalt-K“ pripažino prieštaraujančia imperatyvioms teisės normoms. UAB „Ramunė“ minėtą sutartį sudarė neturėdama Vilniaus miesto savivaldybės sutikimo perleisti jai nuosavybės teise priklausančias patalpas. LAT konstatavo, jog valstybės ar savivaldybės turtas, kaip viešosios nuosavybės teisės objektas, turi būti naudojamas tik siekiant patenkinti tam tikrus viešuosius interesus. Valstybei ar savivaldybei priklausančio turto perleidimas privatiems asmenims yra susijęs su viešojo intereso apsauga, todėl įstatymas tokiam perleidimui nustato specialius reikalavimus, kurie dažniausiai yra imperatyvūs. Teisės normos, reglamentuojančios valstybės ar savivaldybės turto perleidimą, turi būti aiškinamos ir taikomos taip, kad būtų apgintas viešasis interesus. Niekas neturi teisės naudotis viešąja nuosavybe asmeniniam pasipelnymui ir kitiems savanaudiškiems tikslams. Ginčo patalpų, kaip turinio įnašo jungtinei

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 28 d. nutartis c. b. V.Meškutavičiaus PĮ "Maturė" v. ŽKNTKR VĮ Vilniaus filialas. Nr. 3K-3-65/2004.

¹⁰⁶ Kötz H., Flessner A. European contract law. Vol. 1, Formation, validity, and content of contracts; contract and third parties. Oxford: Clarendon Press, 1997. P. 91-92.

veiklai, perdavimas pažeidė tiek 1964 m. CK imperatyvių normų, tiek ir privatizavimo reglamentuojančių teisės normų reikalavimus.¹⁰⁷

Taigi pateiktuose pavyzdžiuose iš esmės turime dvi skirtingas situacijas: *pirmuoju atveju* – teismas konstatavo, kad sudaryta mainų sutartis ieškovės, kaip bendrosios dalinės nuosavybės bendraturtės, teisinės padėties nepakeitė ir dėl to nėra pakankamo pagrindo teigti, kad buvo pažeistas pamatinis visuomenės interesas, kuris reikalauja, neatsižvelgiant į konkrečią situaciją, konstatuoti formalų teisės normos pažeidimą, ginčijamo sandorio negaliojimą, *antruoju atveju* – teismas sudarytą sutartį pripažino pažeidžiančia imperatyvias teises normas ir šių normų pažeidimas sąlygoja visuomenės, viešo intereso pažeidimą. Šios dvi situacijos puikiai iliustruoja, kaip reikia vertinti imperatyvių teisės normų pažeidimą bei tokio pažeidimo įtaką trečiųjų asmenų teisėms ir teisėtiems interesams, į ką reikia atsižvelgti norint konstatuoti, kad sudaryta sutartis pažeidė pamatinį visuomenės ar viešą interesą ir tokia sutartis turi būti pripažinta negaliojančia.

Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, galime daryti išvadą, kad sutarties šalių laisvė ir imperatyvios teisės normos yra neatsiejamai susijusios. Pirmiausia turi būti aiškios taisyklės leidžiančios identifikuoti, ar teisės norma gali būti laikoma imperatyvia ar ne. Taip pat kiekvienu atveju konstatuojant imperatyvios teisės normos pažeidimą, negalima remtis vien tik formaliu teisės normos pažeidimu, reikia išsiaiškinti, ar buvo pažeistas visuomenės ar viešas interesas, trečiųjų asmenų teisės ir teisėti interesai. Tokią praktiką formuoja bei jos laikosi ir LAT. Šių aplinkybių nustatymas yra svarbus analizuojant sutarčių laisvės principo klausimą, nes imperatyvios teisės normos riboja sutarties šalių laisvės įgyvendinimą.

3.3. Vieša tvarka ir gera moralė

Sutarties laisvės principas yra ribojamas ne tik savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, imperatyviomis teisės normomis, bet ir vieša tvarka bei gera morale. Nors CK 6.156 str. reglamentuojantis sutarties laisvės principą ir nenurodo, kad draudžiama nustatyti tokias sutarties sąlygas, kurios prieštarauja viešai tvarkai ar gerai moralei, tačiau tokį ribojimą pripažįsta teisės doktrina¹⁰⁸ bei teismų praktika¹⁰⁹.

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis c. b. UAB „Ramunė“ v. UAB „Vengrobalt-K“, Nr. 3K-3-122/2005.

¹⁰⁸ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996. P. 37.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c. b. VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija v. UAB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „Bega“. Nr. 3K-3-605/2005; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario

Draudimas įtraukti tokias sutarties sąlygas į sutartį gali būti paaiškinamas tuo, kad CK 1.81 str. nurodo: „viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujantis sandoris yra niekinis ir negalioja“, o sandorių negaliojimas *per se* laikomas sutarties laisvės principo ribojimu ir šiuo atveju nesvarbu, kad CK 6.156 str. nenurodyta, jog yra draudžiamos tokios sutarties sąlygos, kurios prieštarauja viešai tvarkai ar gerai moralei. Taip pat atsižvelgiama į tai, kad civilinio kodekso normos aiškinamos atsižvelgiant į šio kodekso sistemą bei struktūrą (CK 1.9 str. 1 d.), todėl sutarties laisvės ribojimas vieša tvarka ir gera morale yra pagrįstas.

Viešąją tvarką nustato imperatyvios LR Konstitucijos, administracinės ir kitų teisės šakų normos. Sandoriai, kuriais susitariama padaryti teisės pažeidimą (slėpti mokesčius, narkotinių ar psichotropinių medžiagų pirkimo-pardavimo, kyšio davimo ar pan.), sandoriai, kuriais varžoma prekybos laisvė, kenkiama vartotojų interesams (pvz.: karteliniai susitarimai dėl kainų nustatymo), siekiama apeiti įstatymų reikalavimus, pakenkti Lietuvos Respublikos interesams ir pan. yra prieštaraujantys viešajai tvarkai.¹¹⁰

LAT yra nurodęs, kad valstybės tarnautojai neturi teisės naudotis savo pareigomis asmeninei naudai gauti, jie taip pat neturi teisės naudotis tarnybine ar kita su savo veikla susijusia informacija asmeniniais tikslais. Draudžiama valstybės tarnautojams tiesiogiai ar netiesiogiai priimti dovanas, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusias su pareigų ėjimu. Sandoriai, pažeidžiantys šį draudimą ar pasinaudojus savo tarnybine padėtimi, yra niekiniai, nes prieštarauja viešajam interesui. Tokie sandoriai pakerta visuomenės pasitikėjimą valdžia, kenkia valstybės tarnybos interesams ir dėl to teismai juos privalo pripažinti negaliojančiais *ex officio* (CK 1.78 straipsnio 5 dalis) CK 1.81 straipsnio pagrindu.¹¹¹

Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, galime daryti išvadą, kad vieša tvarka siekiama užtikrinti pagrindinių valstybėje pripažintamų principų įgyvendinimą bei tokiu būdu garantuoti teisinės valstybės idėją. Anot A. Vileitos „sąvoka „viešojo tvarka“ apima pagrindinius principus, kuriais grindžiama valstybės teisinė sistema, valstybės ir visuomenės funkcionavimas“.¹¹²

Išanalizavę viešosios tvarkos pagrindinius aspektus, panagrinėsime vieną LAT spęstą civilinę bylą. Šalių sudaryta automobilio pirkimo-pardavimo sutartis, kuria buvo siekiama išvengti į valstybės pajamas mokėtinų mokesčių sumokėjimo, buvo pripažinta negaliojančia remiantis CK 1.81 str. Teismas konstatavo, kad tinkamas mokesčio subjektų mokestinės

19 d. nutartis c. b. UAB „IF draudimas“ v. UAB „Ketonas“, UAB „Simon Luoworse International Transport. Nr. 3K-3-532/2007.

¹¹⁰ Vileita A. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 348.

¹¹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 16 d. nutartis c. b. Klaipėdos apygardos vyriausioje prokuroro pavaduotojas v. S.Tamolis. Nr. 3K-3-181/2005.

¹¹² Vileita A. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009. P. 348.

prievolės valstybei vykdytas yra visuomenės interesas. Sudarytas sandoris turi žinomai priešingą visuomenės interesams tikslą – išvengti mokesčių sumokėjimo. Mokestis yra mokesčio įstatyme mokesčio mokėtojui nustatyta pinigine prievole valstybei, kad būtų gauta pajamų valstybės (savivaldybės) funkcijoms vykdyti (Mokesčių administravimo įstatymo 2 straipsnis).¹¹³

Ši LAT nutartis pagrindžia teiginį, kad viešąją tvarką nustato imperatyvios teisės normos, kurias nustato LR Konstitucija, administracinė ir kitų teisės šakų normos. Mokesčiai yra mokesčių teisės (viešosios teisės) reguliavimo dalykas, todėl imperatyvių teisės normų, kurias nustato mokesčių teisės normos, pažeidimas ir sutartis, sudaryta pažeidžiant tokias normas, yra pagrįstai teismo pripažinta kaip pažeidžianti viešąją tvarką ir negaliojanti remiantis CK 1.81 str. Taip pat galime padaryti išvadą, kad ši nutartis atsako, į klausimą, kada sutartis turėtų būti pripažinta negaliojančia kaip prieštaraujanti imperatyvioms teisės normoms pagal CK 1.80 str. ir kada, kaip prieštaraujanti viešai tvarkai pagal CK 1.81 str. Sutartis, pripažįstama negaliojančia pagal CK 1.80 str. turėtų būti tuomet, kaip pažeidžiamos imperatyvios teisės normos, kurias nustato civilinė teisė, o pripažįstama negaliojančia pagal CK 1.81 str. – kai pažeidžiamos imperatyvios teisės normos, kurias nustato LR Konstitucija ir imperatyvios teisės normos, kurias nustato viešoji teisė (administracinė, mokesčių ir kt.). Kiekvienu atveju svarbu išsiaiškinti, ar sudaryta sutartis prieštarauja imperatyvioms teisės normoms, ar viešai tvarkai dėl to, kad galėtume įvardinti konkretų pagrindą, kuriuo yra ribojamas sutarties laisvės principas.

Kaip jau ir buvo minėta, imperatyvias teises normas nustato LR Konstitucija ir tokių normų pažeidimas suponuoja viešosios tvarkos pažeidimą, tačiau vėlgi nereiktų visai atvejais suabsoliutinti ir Konstitucijoje įtvirtintų imperatyvių teisės normų. LAT nurodė, kad „Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti darbą nevertintina kaip absoliuti. Nurodyta nuostata neužkerta galimybės tam tikrais pagrindais apriboti priėmimo į darbą, ji taip pat nevertintina kaip ribojanti sutarčių laisvę ir draudžianti sutarties šalims laisvai sudaryti nekonkuravimo susitarimą. CK leidžia sudaryti nekonkuravimo susitarimus. Savaime toks susitarimas neprieštarauja įstatymui.“¹¹⁴

Teisingumo kriterijus yra moralės normos, kuriomis siekiama užtikrinti visuomenės narių tarpusavio interesų derinimą, apsaugoti ekonomiškai ar fiziškai silpnesnę šalį, užkirsti kelią piktnaudžiavimui teise. Geros moralės kriterijus yra kultūringo, teisingo žmogaus minimalaus gėrio, blogio, teisingumo, pareigos, padarumo suvokimas. Europos kultūroje geros

¹¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 5d. nutartis c. b. Utenos apskrities VMI v. A.Trinkūnas Nr. 3K-3-831/2002.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutartis c. b. UAB „Docpartner“ v. L. V. Nr. 3K-3-415/2007.

moralės kriterijus yra dekalogo nuostatos. Sandoris turėtų būti vertinamas pagal visuomenėje nusistovėjusią gėrio ir blogio, sąžiningumo ir nesąžiningumo sampratą.¹¹⁵

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galime daryti išvadą, kad moralė padeda įvertinti tai, kas yra gera ir tai, kas yra bloga. Gera moralė nusako, kokius minimalius gėrio, teisingumo ar sąžiningumo „standartus“ turi atitikti kiekvienas sandoris. Pavyzdžiui, prekyba organais ar sandoriai, susiję su prostitucija, neatitinka geros moralės kriterijaus. Anot A. Vileitos „geros moralės normos bendros daugumai normalios visuomenės žmonių, kad ir kokios jie tautybės, politinių ar religinių pažiūrų, profesijos.“¹¹⁶

Kaip pavyzdį pateiksime LAT nagrinėtą bylą, kurioje šalių sudaryta sutartis buvo pripažinta negaliojančia, nes prieštaravo gerai moralei. Sutarties šalis, žinodama ieškovo veiklos tikslus ir sunkią ūkinę–finansinę padėtį, sudarė ginčijamą sandorį, kuriuo nutraukta UAB „Klevas“ ūkinė–komercinė veikla, bendrovė privesta prie bankroto. Ginčijamas sandoris sudarytas prieš pat bankroto bylos iškėlimą ieškovui. Remdamasis nurodytomis aplinkybėmis, teismas pripažino, kad ginčijamas sandoris prieštarauja gerai moralei ir yra negaliojantis, todėl taikė abišalę restituciją (CK 1.81 straipsnio 1, 3 dalys).¹¹⁷

Apskritai LAT praktikoje nėra gausu atvejų, kada sudaryta sutartis pripažįstama prieštaraujančia gerai moralei. Gera moralė yra vertinamasis kriterijus, todėl kiekvienu atveju teismas vertina, ar sudaryta sutartis pažeidžia visuomenėje nusistovėjusius minimalius gėrio, teisingumo ar sąžiningumo reikalavimus. Pateiktame pavyzdyje yra argumentų, pagrindžiančių, kad ginčijama sutartis pažeidžia gerą moralę, t. y. kiekvienam tokiu atveju turėtų būti suprantama, jog atsižvelgiant į kitos sutarties šalies sunkią ūkinę–finansinę padėtį, su tokia sutarties šalimi nederėtų sudaryti sutarties. Bet vėlgi iš kitos pusės daugumoje šalių ginčijamų sutarčių galime įžvelgti geros moralės pažeidimą, o viskas priklauso nuo pagrindžiančių argumentų. Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, darbo autorės nuomone tik pagrįstų argumentų buvimas gali suponuoti sutarties prieštaravimą gerai moralei ir dėl to lemti sutarties negaliojimą.

LAT yra nurodęs, kad viešoji tvarka taip pat yra vertinamasis kriterijus ir jo taikymas turi būti siejamas su konkrečiomis bylos aplinkybėmis.¹¹⁸ Reikėtų pažymėti, kad tiek viešos tvarkos, tiek geros moralės turinys laikui bėgant gali keistis, t. y. sutarčių laisvės principo ribojimas vieša

¹¹⁵ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 185.

¹¹⁶ Ten pat. P. 185

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. nutartis c. b. BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“. Nr. 3K-3-271/2007.

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28

tvarka ir gera morale atitinkamai gali plėstis. Kiekvienu atveju sutarties laisvės ribojimas šiais pagrindais turi būti pagrįstas ir argumentuotas.

Įstatyme neatskleistas formuluotės „viešoji tvarka“ ar „gera moralė“ turinys. Šios formuluotės turinys yra įvairialypis. Jis sietinas ne tik su atliekamais veiksmais, bet ir su tikslais bei veikslių pasekmėmis. Sprendžiant, ar sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei, būtina įvertinti, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda ne tik visuomenei, valstybei, bet ir atskiriems asmenims.¹¹⁹ Negausi teismų praktika, kada sutarties laisvės principas buvo apribotas viešos tvarkos bei geros moralės pagrindais, suponuoja tai, kad tik esant pakankamam pagrindui, t. y. atsižvelgiant į tokios sutarties sukeliamas pasekmes, tų pasekmių įtaką visuomenei, valstybei ir atskiriems asmenims, galime konstatuoti, ar sutartis pažeidė viešą tvarką ir gerą moralę, ar nepažeidė ir, ar atitinkamu atveju sutarties laisvės ribojimą galime laikyti pagrįstu.

3.4. Kiti teisės principai

Sutarties laisvės principo ribas nustato ir kiti teisės principai: teisingumo, sąžiningumo ir protingumo, sutarties šalių lygiateisiškumo, neleistinumą piktnaudžiauti teise, silpnesniosios sutarties šalies gynimo ir kiti civilinės teisės principai.

Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai yra civilinių teisių įgyvendinimo principai, kuriais privalo vadovautis civilinių teisinių santykių subjektai, įgyvendindami savo teises bei atlikdami pareigas (CK 1.5 str. 1 d.). Sutarties šalys savo susitarimu, kai to nedraudžia įstatymas, nusistatydamos tarpusavio teises ir pareigas turi vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 1.5 str. 2 d.).

CK nepateikia teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų išaiškinimo. Tai yra vertinamieji kriterijai, kurių taikymas priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių. Pasak V. Mikelėno „CK 1.5 str. yra lanksti norma, leidžianti konkrečioje situacijoje užtikrinti priešingų interesų pusiausvyrą, atsižvelgti į konkrečios situacijos ypatumus bei užpildyti teisinio reglamentavimo spragas ir šitaip sumažinti neigiamus pozityviosios teises sukeltus padarinius, kurių įstatymų leidėjas, priimdamas vieną ar kitą normą negalėjo numatyti.“¹²⁰

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 16 nutartis c. b. R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M., R. M. Nr. 3K-3-30/2006.

¹²⁰ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P 75

Teisingumas yra universalus bendrasis teisės principas, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai. Teisingumas reikalauja ginti sąžiningą asmenį ir neginti nesąžiningo, teikti pirmenybę silpnesnės šalies interesų apsaugai, teismui vienodas faktiniu požiūriu bylas spręsti vienodai ir pan.¹²¹ LR Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonių, tikslų; jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų; jis gali būti įgyvendintas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų priešpriešos“.¹²² Teisingumo reikalavimo šalys privalo laikytis ir nusistatydamos tarpusavio teises ir pareigas, nei viena sutarties šalis negali tapti privilegijuota kitos sutarties šalies atžvilgiu, turi būti užtikrinama sutarties šalių interesų pusiausvyrą.

LAT vienoje iš nagrinėtų civilinių bylų, kurioje buvo sprendžiamas iš paveldėjimo teisių pirkimo-pardavimo sutarties kilęs ginčas, yra nurodęs, kad nors įstatyme nereikalaujama palikimą sudarančio turto detalizavimo sutartyje, tačiau tai nereiškia, kad tokia nuostata pakeičia bendrąją pirkimo-pardavimo sutarčių sudarymo sąlygą žinoti, koks turtas parduodamas už sulygtą kainą ir ką pirkėjas įgyja nuosavybėn mokėdamas sulygtą kainą. Paneigus šias pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo sąlygas paveldėjimo teisių pardavimo atveju būtų paneigtas *sutarties šalių lygiateisiškumas* ir pirkėjas be teisėto pagrindo taptų privilegijuota sutarties šalimi. Taip būtų nepaisoma *teisingumo ir sąžiningumo imperatyvų* (CK 1.5 straipsnis, 1.137 straipsnio 2 dalis), *nepiktnaudžiavimo teise draudimo* (CK 1.137 straipsnio 3 dalis).¹²³

Protingumo principas reikalauja, kad asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai, teisingai ir sąžiningai. Asmens veiksmus kiekvienoje konkrečioje situacijoje būtina vertinti pagal racionalaus, protingo asmens (*bonus pater familias*) elgesio adekvačioje situacijoje etaloną.¹²⁴ Taip protingumo principą traktuoja ir LAT savo praktikoje. Civilinių santykių dalyviai turi bendrojo pobūdžio pareigą įgyvendindami savo teises ir vykdydami pareigas elgtis protingai, pagal *bonus pater familias* elgesio standartus ir rūpintis savo interesų apsauga (CK 1.5 straipsnis). Asmenys, kurie įgyvendindami savo civilines teises nesilaiko įstatymų nustatytos tvarkos, prisiima riziką, kad jų interesai nebus ginami teismo.¹²⁵

¹²¹ Ten pat. P. 76.

¹²² Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1995. Nr. 106-2381.

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. V. Č. v. H. L., J. L., K. G., R. G., M. J. A., V. A. Nr. 3K-3-609/2008.

¹²⁴ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P 76.

¹²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“, bylos Nr. 3K-3-355/2009.

Sąžiningumas (bonus fides) nustatomas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus. Remiantis objektyviuoju kriterijumi sąžiningumas yra toks asmens elgesys, kuris atitinka protingumo ir teisingumo principų reikalavimus, t. y. sąžiningumas yra protingumo ir teisingumo atspindys. Objektyviuoju požiūriu asmuo yra sąžiningas ar ne, nustatoma pagal tai, ar asmuo turėjo ką nors žinoti. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas suprantamas kaip asmens psichikos būklė konkrečioje situacijoje ir, ar asmuo yra sąžiningas ar ne, nustatoma pagal tai, ar asmuo galėjo ką nors žinoti. Subjektyvus sąžiningumas yra faktinis sąžiningumas. Nustatant, ar asmuo sąžiningas ar ne, būtina vadovautis abiem kriterijais, t. y. asmuo bus laikomas sąžiningu tuomet, kai jis neturėjo ir negalėjo žinoti tam tikrų aplinkybių. Sąžiningumas reikalauja atidumo, rūpestingumo, šalių kooperavimosi, atsižvelgimo į viena kitos teisėtus ir pagrįstus interesus ir pan.¹²⁶

Pateiksime keletą pavyzdžių, iliustruojančių, kokios sutarties sąlygos laikytinos neatitinkančiomis sąžiningumo kriterijų. Pavyzdžiui, pardavėjas ar paslaugos teikėjas į vartojimo sutartį įtraukė sutarties sąlygą, kuria nustatoma pardavėjo ar paslaugos teikėjo galimybė vienašališkai be sutartyje numatyto ar pakankamo pagrindo keisti sutarties sąlygas. Tokia vartojimo sutarties sąlyga bus laikoma nesąžininga vadovaujantis CK 6.188 str. 2 d. 10 p. Vartojimo sutarties sąlygos privalo atitikti sąžiningumo reikalavimus (CK 6.188 str. 1d.). Taip pat sutartys, kuriose numatytos sutarties sąlygos vienai šaliai numato daugiau pareigų nei teisių, ir atitinkamai kitai sutarties šaliai suteikia daugiau teisių bei taip pastarajai sukuria daugiau privilegijų ir pranašumo kitos sutarties atžvilgiu, neatitinka sąžiningumo principo ir neužtikrina šalių interesų pusiausvyros. CK 6.228 str. suteikia šaliai galimybę atsisakyti sutarties ar atskiros jos sąlygos, jeigu sutarties sudarymo metu sutartis ar atskira jos sąlyga nepagrįstai suteikė kitai šaliai perdėtą pranašumą.

LAT yra nurodęs, kad nekonkuravimo susitarimas turi atitikti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus. Toks susitarimas, atsižvelgiant į tokio susitarimo tikslus, interesų teisėtumą, negalėtų būti sudaromas su bet kuriuo asmeniu (darbuotoju). Susitarime, be kita ko, turi būti nustatyta pusiausvyra tarp abiejų jos šalių interesų, vienos šalies (darbdavio) interesas turi būti ginamas kuo mažiau suvaržant kitos šalies (darbuotojo) veiksmus, šios naudai nustatant sąžiningą ir teisingą kompensaciją. Teisėtai sudarytas ir galiojantis nekonkuravimo susitarimas jos šalims turi įstatymo galią (CK 6.189 straipsnio 1 dalis).¹²⁷ Taigi tokio pobūdžio

¹²⁶ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P 78.

¹²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutartis c. b. UAB „Docpartner“ v. L. V. Nr. 3K-3-415/2007

susitarimuose sutarties sąlygos laikytinos teisingomis, protingomis ir sąžiningomis tuomet, kai atitinka abiejų šalių interesų pusiausvyrą bei numatoma teisinga ir sąžininga kompensacija.

Sutarties šalių lygiateisiškumo principas išvedamas iš LR Konstitucijos 29 str., kuriame įtvirtinta, kad „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“. Taigi šis principas yra konstitucinio lygmens garantija, kurios privalo laikytis ir sutarties šalys sudarydamos sutartis. Lygiateisiškumas reiškia diskriminavimo draudimą ir tai, kad vienodos situacijos būtų vertinamos vienodai, nebent dėl svarbių ir objektyvių priežasčių yra pakankamas pagrindas jas vertinti skirtingai.¹²⁸

Kiekvienas fizinis asmuo turi civilines teises ir pareigas (civilinis teisnumas), o tai turėdamas jis savo veiksmais gali įgyvendinti jam priklausančias teises ir pareigas (civilinis veiksnumas). Civilinis teisnumas suponuoja visiems fiziniams asmenims vienodas galimybes, prielaidas įgyvendinti subjektines teises ir pareigas, tačiau tai dar negarantuoja faktinės lygybės, nes neretai skiriasi asmenų gebėjimai, tikslai, t. y. teisinė lygybė dar nereiškia faktinės lygybės. Galimi atvejai, kai įstatymų leidėjas diferencijuoja tam tikrų subjektų civilinį teisinį statusą, pavyzdžiui, skiriasi privačiųjų ir viešųjų juridinių asmenų teisnumas, privatieji juridiniai asmenys gali įgyti ir turėti bet kokias civilines teises ir pareigas, t. y. turi bendrąjį teisnumą, viešieji juridiniai asmenys gali turėti ir įgyti tik tokias civilines teises ir pareigas, kurios neprieštarauja jų steigimo dokumentams ir veiklos tikslams – turi specialųjį teisnumą (CK 2.74 str.).

LR Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad lygiateisiškumo principas įpareigoja vienodus faktus teisiškai vertinti vienodai ir draudžia iš esmės tokius pat faktus savavališkai vertinti skirtingai.¹²⁹ Lygiateisiškumo principas - formalios teisinės lygybės principas. Šis konstitucinis principas nepaneigia to, kad įstatyme gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu.¹³⁰

¹²⁸ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001. P 61.

¹²⁹ Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1996-01-31, Nr. 9-228.

¹³⁰ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2000-05-12, Nr. 39-1105.

LAT sutarties šalių lygiateisiškumo ir sutarties laisvės principo santykį yra atskleidęs vienoje iš savo nutarčių, kurioje buvo sprendžiamas iš mobiliojo/fiksuotojo telefono ryšio paslaugų teikimo sutarties kilęs ginčas. Civilinė teisė, kartu ir sutarčių teisė, remiasi asmenų laisve turiniuose santykiuose. CK 1.2 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas principas, kad civilinių santykių teisinis reglamentavimas remiasi ir sutarties laisve, taip pat reiškia, kad šio principo turi laikytis ir teismai, aiškindami ir taikydami šalių sudarytas sutartis. Sutarties laisvės principas sudarant sutartį yra tinkamai įgyvendinamas, jeigu civilinių teisinių santykių subjektai yra lygiavertėje padėtyje. Jeigu kuris nors šių santykių subjektas dominuoja kito atžvilgiu, gali kilti abejonių dėl sutarties šalių lygybės nustatant sutarties sąlygas, išskyrus atvejus, kai šios sąlygos nustatytos imperatyviosios teisės normų.¹³¹

Neleistinumo piktnaudžiauti teise principas – bendrasis civilinės teisės principas, kurio turinys atskleidžiamas CK 1.137 str. 3 d. Piktnaudžiavimas teise – tai civilinių teisių įgyvendinimas tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeidžia ar varžo kitų asmenų teises ar įstatymo saugomus interesus ar daro žalą kitiems asmenims arba prieštarauja subjektinės teisės paskirčiai. LAT yra nurodęs, kad piktnaudžiaujantis savo teise asmuo nebūtinai turi turėti tiesioginį tikslą padaryti žalą kitų asmenų interesams, tačiau žala kitiems asmenims gali atsirasti asmeniui nesąžiningai siekiant savo interesų patenkinimo. Asmuo, kuriam įstatymo suteikiamos tam tikros teisės, kartu privalo vykdyti ir įstatymo jam nustatytus įpareigojimus, kurių būtina laikytis, kad, įgyvendinant šias teises, nebūtų pažeidžiamos kitų asmenų teisės ir teisėti interesai. Ar asmuo laikosi šių reikalavimų, nustatoma analizuojant, ar jis elgiasi taip, kaip tokioje situacijoje elgtųsi rūpestingas, sąžiningas ir protingas žmogus.¹³² Taigi, iš esmės neleistinumo piktnaudžiauti teise principo pažeidimas reiškia ir sąžiningumo bei protingumo principų pažeidimą. Neleistinumas piktnaudžiauti teise riboja sutarčių laisvės principą taip, kad kiekvienas asmuo įgyvendinamas sutarties laisvę turi laikytis įstatymo įtvirtintų taisyklių, viešos tvarkos ir geros moralės reikalavimų

Silpnėsiosios sutarties šalies gynimo principas išvedamas iš vartotojų teisių apsaugos instituto. Vartojimo sutartyse vartotojas yra silpnėsioji šalis, kuriai reikia specialios apsaugos. Vartotojo derybinės galios yra apribotos ir neretai šis asmuo nepasirengęs deryboms arba nesugeba derėtis. *Silpnėsiosios sutarties šalies apsaugos doktrina* tapo pagrindu valstybei įsikišti į šalių sutartinius teisinius santykius ir, ribojant sutarties laisvės principą, nustatyti specialų vartojimo sutarčių teisinį reglamentavimą. Sutartiniuose santykiuose su vartotojais

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. UAB „Tele2“ v. IĮ „Rogrinta“. Nr. 3K-3-579/2008.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c. b. A. N. v. R. R. Nr. 3K-3-203/2008.

negali būti remiamasi vien sutarčių laisvės principu – būtinos teisės normos, saugančios silpnesniąją šalį ir įpareigojančios pardavėją ar paslaugų teikėją atsižvelgti į vartotojo interesus.¹³³ Nors silpnesniosios sutarties šalies gynimo principas yra specialusis principas taikomas vartojimo sutartims, tačiau sutarties laisvės principas yra ribojamas ir šiuo specialiuoju principu, nustatant sutarties sąlygas vartojimo sutartyse ir toks ribojimas yra pateisinamas siekiant apginti silpnesniąją šalį, t. y. vartotoją. Reikėtų pažymėti, kad silpnesniosios sutarties šalies gynimo principas yra glaudžiai susijęs su sutarties šalių lygiateisiškumo principu, kurio tikslas - iš esmės užtikrinti sutarties šalių interesų pusiausvyrą ir neteikti vienai sutarties šaliai privilegijų nebent tam yra teisėtas pagrindas.

Civiliniai teisiniai santykiai turi būti reguliuojami ir įgyvendinami remiantis visais civilinės teisės principais. Sutarčiai, kaip juridiniam faktui, kurio pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta civilinės teisės ir pareigos, taip pat taikomi civilinių teisės principų reikalavimai. Visi civilinės teisės principai yra vienodai svarbūs, vienodai turi būti į visus juos atsižvelgiama, t. y. turi būti užtikrinama teisės principų pusiausvyra. Sutarčių laisvės principas kaip vienas iš civilinių teisės principų turi būti įgyvendinamas laikantis kitų principų. Anot prof. dr. V. Pakalniškio „šiuolaikinė civilinė teisė neapsiriboja vien tik nuosavybės neliečiamumo ir sutarties laisvės principais, kuriuos įtvirtino Prancūzijos civilinis kodeksas“. Įtvirtinti nauji principai, t. y. sąžiningumo, teisingumo, protingumo, proporcingumo, teisėtų lūkesčių ir teisinio apibrėžtumo ir kt. iš esmės detalizuoja pagrindinius – nuosavybės neliečiamumo ir *sutarties laisvės* principus, nustatydami jų taikymo sąlygas ir ribas.¹³⁴

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. apibendrinimo apžvalga „Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga“.

¹³⁴ Baranauskas E., Karulaitytė-Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 68-69.

IŠVADOS

Teismų praktikos analizės pagalba, šiame magistriniame darbe aptartas sutarčių laisvės principo reglamentavimas nacionaliniu ir tarptautiniu mastu bei atskleista sutarčių laisvės principo prigimtis, jo turinio kaita; išanalizuotas sutarčių laisvės principo elementų turinys, jų esmė bei taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje, pateikta šių elementų samprata kitose valstybėse; išanalizuotos sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribos, atskleista jų esmė bei taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje, pateikta jų samprata užsienio valstybių praktikoje. Taigi buvo įgyvendinti visi magistriniame darbe išsikelti uždaviniai ir buvo pasiektas šio darbo tikslas, t. y. išanalizuota Lietuvos teismų praktika, įgyvendinant bei taikant sutarčių laisvės principą, atskleisti šio principo taikymo ypatumai. Darbe išanalizuota iškelta problema bei atsakyta į probleminį klausimą. Naudojant mokslinius metodus, buvo atlikta išsami analizė, kuri leidžia teigti, jog pasitvirtino šiame magistriniame darbe iškelta mokslinė hipotezė.

Žinoma, visi su sutarčių laisvės principu susiję probleminiai klausimai šiuo magistriniu darbu nebuvo išspręsti. Kadangi sutarčių laisvės principas taikomas sudarant visas sutarčių rūšis, reikėtų nagrinėti šio principo taikymo specifiką atskirų sutarčių rūšių kontekste. Sandorių negaliojimas kaip sutarčių laisvės principo išimtis reikalauja išsamos ir detalios negaliojimo pagrindų analizės. Tačiau darbe išsikelti uždaviniai buvo įgyvendinti, išsikelta problema išanalizuota, kad būtų galima suformuluoti toliau pateikiamas išvadas.

1. Sutarčių laisvės principas yra konstitucinio lygmens garantija, kurią suponuoja privačios nuosavybės teisės, asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos vertybės, įtvirtintos Konstitucijoje. Įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų civilinių teisinių santykių dalyviams pasinaudoti šiuo principu. Sutarčių laisvės principo turinį atskleidžia CK, kuris iš esmės atitinka tiek UNIDROIT, tiek Europos sutarčių teisės principuose įtvirtintą šio principo sampratą. Tačiau civilinis kodeksas be dviejų sutarčių laisvės principo turinio elementų, t. y. laisvės sudaryti sutartį ar jos nesudaryti ir laisvės nustatyti sutarties turinį, kuriuos nustato UNIDROIT ir Europos sutarčių teisės principai, įtvirtina dar vieną turinio elementą – laisvę sudaryti nereglamentuotas sutartis.
2. Istoriskai sutarčių laisvės principas siejamas su *laissez-faire* doktrina, kuri iškilo XIX amžiuje. Remiantis tuometine sutarčių laisvės principo samprata valstybė į sutartinius santykius turėjo kištis kuo mažiau, sutarties šalys galėjo laisvai ir be jokių apribojimų sudaryti sutartis bei pasirinkti sutarties sąlygas. Tačiau laikui bėgant imta abejoti tokiu plačiu sutarties laisvės principo taikymu ir XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje buvo

nustatytos tam tikros sutarčių laisvės principo ribos. Absolutus šio principo taikymas negalėjo užtikrinti tiek visos valstybės ir visuomenės interesų, tiek kitos sutarties šalies teisių ir teisėtų interesų.

3. Įstatymas įtvirtina šalių laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti. Teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad šį sutarties laisvės principo turinio elementą reikia suprasti plačiau, t.y. ne tik kaip laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti bei pasirinkti su kuo ją sudaryti, bet ir kaip laisvę laisvai pradėti derybas dėl sutarties sudarymo, galimybę tokias derybas bet kada nutraukti, ir laisvę nutraukti jau sudarytą sutartį.
4. Aiškinant sutarties laisvės principo vieno iš turinio elementų – laisvės savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį – sampratą *ad litteram*, t.y. taip kaip įtvirtinta CK 6.156 str. 4 d., galėtume teigti, kad šis turinio elementas apima šalių galimybę nusistatyti sutarties sąlygas tik ją sudarant, tačiau teismų praktika šio elemento turinį išplečia ir apima galimybę ne tik nusistatyti sutarties sąlygas ją sudarant, bet ir sutarties galiojimo metu pakeisti dalį ar visas sutarties sąlygas, pasirinkti sutarties formą, išskyrus atvejus, kai tam tikrą formą nustato imperatyvios teisės normos. Analizuojant sutarčių laisvės principo įgyvendinimą teismų praktikoje, teismai dažniausiai principu remiasi nagrinėdami sutarties sąlygų klausimą bei juo grindžia sutarties sąlygų pasirinkimą ar pakeitimą. Iš esmės kiekvienos sutarties sąlygos pasirinkimas ar pakeitimas siejamas su sutarties laisve.
5. Dėl mokslo, technologijų pažangos atsiranda vis naujų sutarties rūšių, kurių anksčiau nebuvo poreikio įstatymiškai reglamentuoti, o šalių teisė sudaryti tiesiogiai nereglamentuotas sutartis šalims padeda išspręsti šią problemą ir sudaryti sutartis remiantis bendraisiais teisės principais. Tokia šalims suteikta galimybė yra ypač svarbi kontinentinės teisės tradicijos šalyse, kuriose sutarčių teisė yra kodifikuota. Negalime teigti, kad mišrios sutartys yra tiesiogiai nereglamentuotos sutartys, tai yra sutartys turinčios kelių sutarties rūšių požymių, tačiau mišrias sutartis tikslinga nagrinėti kartu su sutarčių laisvės principo turinio elementu - laisve sudaryti nereglamentuotas sutartis, kurios tai pat šalims padeda įgyvendinti sutarties šalių apsisprendimo laisvę.
6. Nagrinėdami sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribas, turime kalbėti ir apie savanorišką įsipareigojimą sudaryti sutartį kaip vieną iš šio principo ribojimo atvejų, nors neretai teisės doktrina apskritai neužsimena apie sutarčių laisvės principo ribojimą savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, nurodydama, kad principas yra ribojamas

imperatyvių teisės normų, viešos tvarkos ir geros moralės, kitų teisės principų. Aiškinant įstatymą *ad litteram* galėtume teigti, kad visais atvejais kai asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti sutartį, toks įsipareigojimas jį saisto ir numato jam pareigą sudaryti sutartį. Tačiau šiuo atveju LAT konstatuoja, kad nors preliminarią sutartimi asmuo savanoriškai įsipareigoja sudaryti, tokio pobūdžio įsipareigojimas negali būti įgyvendinamas natūra, t. y. asmuo negali būti verčiamas sudaryti pagrindinę sutartį. Tuo tarpu asmuo savanoriškai priėmęs įsipareigojimus pagal CK 6.419 str., CK 6.945str., CK 6.947 str., privalo sudaryti sutartį.

7. Sutarties šalių laisvė ir imperatyvios teisės normos yra neatsiejamai susijusios. Pirmiausia turi būti aiškios taisyklės leidžiančios identifikuoti, ar teisės norma gali būti laikoma imperatyvia ar ne. Taip pat kiekvienu atveju konstatuojant imperatyvios teisės normos pažeidimą, negalima remtis vien tik formaliu teisės normos pažeidimu, reikia išsiaiškinti, ar buvo pažeistas visuomenės ar viešas interesas, trečiųjų asmenų teisės ir teisėti interesai. Tokią praktiką formuoja bei jos laikosi ir LAT. Šių aplinkybių nustatymas yra svarbus analizuojant sutarčių laisvės principo klausimą, nes imperatyvios teisės normos riboja sutarties šalių laisvės įgyvendinimą.
8. Negausi teismų praktika, kada sutarties laisvės principas buvo apribotas viešos tvarkos bei geros moralės pagrindais, suponuoja tai, kad tik esant pakankamam pagrindui, t. y. atsižvelgiant į tokios sutarties sukeliamas pasekmes, tų pasekmių įtaką visuomenei, valstybei ir atskiriems asmenims, galime konstatuoti, ar sutartis pažeidė viešą tvarką ir gerą moralę, ar nepažeidė ir, ar atitinkamu atveju sutarties laisvės ribojimą galime laikyti pagrįstu.
9. Sutarčių laisvės principas kaip vienas iš civilinių teisės principų turi būti įgyvendinamas laikantis kitų teisės principų. Visi civilinės teisės principai yra vienodai svarbūs, vienodai turi būti į visus juos atsižvelgiama, t. y. turi būti užtikrinama teisės principų pusiausvyra. Kiti teisės principai iš esmės detalizuoja *sutarties laisvės* principą, nustatydami jo taikymo sąlygas ir ribas.

Siūlymai ir rekomendacijos

Šiame magistriniame darbe keltas ir analizuotas problemas, siūlome spręsti atsižvelgiant į toliau pateikiamas rekomendacijas:

1. Įstatyme įtvirtintą sutarčių laisvės principo sampratą aiškinti remiantis LAT suformuotomis šio principo interpretavimo ir taikymo taisyklėmis.
2. Siūlome išskirti šias sutarčių laisvės principo taikymo Lietuvos teismų praktikoje taisykles ir jomis vadovautis:
 - šalių laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti suprasti ne tik kaip laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti bei pasirinkti su kuo ją sudaryti, bet ir kaip laisvę laisvai pradėti derybas dėl sutarties sudarymo, galimybę tokias derybas bet kada nutraukti, ir laisvę nutraukti jau sudarytą sutartį;
 - laisvę nusistatyti sutarties turinį suprasti ne tik kaip galimybę nusistatyti sutarties sąlygas ją sudarant, bet ir sutarties galiojimo metu pakeisti dalį ar visas sutarties sąlygas, pasirinkti sutarties formą;
 - mišrių sutarčių sudarymą laikyti kaip galimybę, kurią suponuoja sutarčių laisvės principas;
 - preliminarioji sutartis, nors ir laikytina savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, negali būti įgyvendinama natūra;
 - principas gali būti apribojamas imperatyviomis teisės normomis tuomet, kai būtina apsaugoti visuomenės ar viešą interesą, trečiųjų asmenų teisės ir teisėtus interesus;
 - principo ribojimas vieša tvarka ir gera morale priklauso nuo to, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda visuomenei, valstybei ir atskiriems asmenims;
 - sutarčių laisvės principas kaip vienas iš civilinių teisės principų turi būti įgyvendinamas laikantis kitų teisės principų.
3. Įvertinę Lietuvos teismų praktiką, sutarties šalims nusistatant simbolinę sutarties kainą, siūlome kiekvienu atveju vertinti visuma faktinių aplinkybių, nes tam tikrais atvejais sutarties laisvės principo absoliutinimas nustatant sutarties sąlygas (sutarties kainą), gali paneigti sutarties šalių tikslą, kurio buvo siekiama sudarant tokią sutartį, t. y. ekonominės naudos.
4. Laisvę sudaryti nereglamentuotas sutartis vertinti remiantis įstatymu, sisteminiu jo aiškinimu, kitų valstybių praktika, kadangi Lietuvos teismų praktikos šiuo klausimu nėra.

Tikėtina, kad šių rekomendacijų laikymasis, kurios buvo suformuluotos remiantis teismų praktikos analize, padėtų pasiekti didesnę teisinę apibrėžtumą ir aiškumą bei civilinių teisinių santykių stabilumą, apribojant sutarčių laisvės principą tik esant aiškiems tokio apribojimo kriterijams.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės normų aktai

1. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas//Valstybės žinios, 1992. Nr. 30-911.
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864)//Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos kraujo donorystės įstatymas//Valstybės žinios, 1996. Nr. 115-2666.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija// Valstybės žinios, 1992. Nr. 33-1014.
5. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas //Valstybės žinios, 1992. Nr. 28-810.
6. Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymas// Valstybės žinios, 2007. Nr. 61-2340.
7. Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas//Valstybės žinios, 2006-11-07, Nr. 119-4545.
8. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis//Valstybės žinios, 2004. Nr. 2-2.
9. Rusijos federacijos civilinis kodeksas//<http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionIII/Subsection2/Chapter27.html>, prisijungimo laikas 2009-06-04.
10. Vokietijos civilinis kodeksas//http://bundesrecht.juris.de/englisch_bgb/german_civil_code.pdf, prisijungimo laikas: 2009-06-04.

Specialioji literatūra

11. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė: vadovėlis. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
12. Atiyah P.S. The Rise and Fall of freedom of contract. Oxford: Oxford University Press, 1979.
13. Baranauskas E., Karulaitytė-Kvainauskienė I., Kiršienė J. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
14. Beatson J. Anson's law of contract. 28 th Edition. Oxford: Oxford university press.
15. Drazdauskas S. Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka Lietuvos sutarčių teisei: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: VU, 2008.
16. Elliot C. ir Quinn F. Contract law. 5th edition. Harlow: Pearson Longman, 2007.
17. Gumbis J. Sutarties laisvės teisinės ribos: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius : VU, 2002.

18. Gumbis J. Asmens autonomijos privačiuose susitarimuose ribojimo priežastys ir apimtys//Teisė: mokslo darbai – Vilnius, 2002 Nr.42.
19. Ivanovas A. Opcionai//Live Journal, 2009 (<http://ianatolijus.livejournal.com/tag/opcionas>, prisijungimo laikas: 2009-11-10).
20. Jarašiūnas E., Mesonis G. Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
21. Koffman L., Macdonald E. The Law of Contract. 6th edition. Oxford, New York: Oxford University Press, 2007.
22. Kötz H., Flessner A. European contract law. Vol. 1, Formation, validity, and content of contracts; contract and third parties. Oxford : Clarendon Press, 1997.
23. Lando O., Beale H. Principles of European contract law. Part I and II. The Hague/London/Boston: Kluwer law international, 2000.
24. Law encyclopedia: surrogate mother//<http://www.answers.com/topic/surrogate-mother>, prisijungimo laikas: 2009-06-29.
25. Markesinis B. S., Unberath H., Johnston A. The German Law of Contract. A Comparative Treatise. Second edition. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006.
26. McKendrick E. Contract law. 2nd edition. Basingstoke: Macmillan Press, 1994.
27. Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. Vilnius: Justitia, 1996.
28. Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.
29. Mikelėnas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
30. Ochmannová I. The Tension between Contractual Freedom and Contractual Justice in Czech Law and English Law: is a fair balance possible//Common law review (http://review.society.cz/index.php?Itemid=2&id=36&option=com_content&task=view, prisijungimo laikas: 2009-07-02).
31. Perner F., Borok P. Torok E. and etc. Perspectives of donation and transplantation in Central Eastern Europe//<http://www.revistanefrologia.com/mostrarfle.asp?ID=690>, prisijungimo laikas: 2009-06-26.
32. Pranckevičius A., Pumputienė R. Sandorių negaliojimo pagrindai ir pasekmės//Juristas, 2005. Nr. 5.

33. Richards P. Law of contract. Harlow: Longman, 2006.
34. Smaliukas A., Pacenkaitė V. Mokėjimai pagal preliminarį sutartį Lietuvos teismų praktikoje// Juristas, 2006. Nr. 11 (<http://www.paciolis.lt/?cid=30323&details=1>, prisijungimo laikas: 2009-07-02).
35. Treitel G. H. The law of contract. 7th edition. London: Thomson/ Sweet & Maxwell, 1987.
36. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
37. Vileita A. Civilinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009.
38. Whish R. Competition law. 5th edition. Oxford: Oxford University Press, 2003.
39. Zyl L., Niekerk A. Interpretations, perspectives and intentions in surrogate motherhood//Journal of Medical Ethics, 2000
(<http://www.pubmedcentral.nih.gov/picrender.fcgi?artid=1733290&blobtype=pdf>, prisijungimo laikas: 2009-06-29).
40. Žukas T. Viešoji sutartis: samprata, reglamentavimo principai ir sudarymo ypatumai//Vadovo pasaulis, 2000. Nr. 12.

Teismų praktika

41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994m. kovo 31d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 292 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1994. Nr. 26-450.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų" 8 straipsnio antrosios dalies 4 punkto ir ketvirtosios dalies normos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1995. Nr. 106-2381.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 10 straipsnio pirmosios dalies bei 50 straipsnio pirmosios dalies normų ir Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo 2 straipsnio antrosios dalies bei 14 straipsnio šeštosios dalies nuostatų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 1996. Nr. 9-228.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 lapkričio 20d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos butų privatizavimo įstatymo 5 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1996. Nr. 114-2643.

45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. gegužės 3 d. nutartis c. b. UAB "Pozicija" v. AB "Lietuvos draudimas" Nr. 3K-3-486/2000.
46. Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1981 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2000. Nr. 39-1105.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 2 d. nutartis c. b. UAB "Init" v. UAB "Parabolė" ir kt. Nr. 3K-3-905/2000.
48. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga, aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimu Nr. 28
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo 19 d. nutartis c. b. AB "Turto bankas" v. UAB "Litorina" 3K-3-261/2001.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis c. b. V. Pocius v. A. Radkevičienė Nr. 3K-3-797/2001.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. kovo 20d. nutartis c. b. Kauno apskrities VMI v. J. Murauskas, Nr.3K-3-462/2002.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 5d. nutartis c. b. Utenos apskrities VMI v. A. Trinkūnas Nr. 3K-3-831/2002.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002 m. birželio 12 d. nutartis c. b. M. Mendelsonas v. O.Morkūnienė Nr. 3K-3-866/2002.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis c. b. Marijampolės apskrities VMI v. UAB "Kraitėnė". Nr. 3K-3-62/2003.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. gegužės 7 d. nutartis c. b. UAB "Towage and Marine Assistance" v. AB "Klaipėdos hidrotechnika" 3K-3-572/2003
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 21 d. nutartis c. b. A. Beleškienė v. A. Belešk. Nr. 3K-3-47/2004.
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutartis c. b. D. S. Levickaitė v. V. Gubanov Nr. 3K-3-60/2004
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gegužės 24 d. nutartis c. b. UAB "Vilniaus energija" v. VŠĮ "Teleradijo kompanija Hansa" Nr. 3K-3-323/2004.

59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20d. nutartis c. b. AB „Molesta“ v. UAB „Spauda“ Nr. 3K-3-501/2006.
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 29 d. nutartis c. b. J. Z. v. UAB „Baldras“, VĮ Registrų centro Klaipėdos filialas. Nr. 3K-P-346/2004.
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. sausio 28 d. nutartis c. b. V. Meškutavičiaus PĮ "Maturė" v. ŽKNTKR VĮ Vilniaus filialas. Nr. 3K-3-65/2004.
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 24 d. nutartis c. b. UAB "Egapis" v. UAB "Baltijos parkingas". Nr. 3K-3-9/2005.
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 28 d. nutartis c. b. UAB „Ramunė“ v. UAB „Vengrobalt–K“, Nr. 3K-3-122/2005.
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 2d. nutartis c. b. VĮ Visagino ligoninė v. VĮ Visagino miesto greitosios medicinos pagalbos stotis. Nr. 3K-3-83/2005.
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 16 d. nutartis c. b. Klaipėdos apygardos vyriausioje prokuroro pavaduotojas v. S. Tamolis. Nr. 3K-3-181/2005.
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 26 d. nutartis c. b. R. Svitojienė v. V. Krachmalis Nr. 3K-3-511/2005.
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 12 d. nutartis c. b. R. Bojarovič v. J. Drobelenės PKF „Joana“ Nr. 3K-3-609/2005.
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. gruodžio 19 d. nutartis c. b. UAB „JGK Statyba“ v. G. Gorochovas. Nr. 3K-3-506
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 8 d. nutartis c. b. UAB "Supla" v. Vilniaus miesto savivaldybė. Nr. 3K-3-339/2005.
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. UAB „Sigma Telas“ v. AB „Rytų skirstomieji tinklai“ Nr. 3K-3-416/2005.
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis c. b. VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija v. UAB „Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „Bega“. Nr. 3K-3-605/2005
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 16 nutartis c. b. R. M. stomatologinė klinika v. UAB „Ratio“, AB „Snoras“, A. M. , R. M. Nr. 3K-3-30/2006.
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 16 d. nutartis c. b. UAB „Rovė“ v. UAB „Serneta. Nr. 3K-3-521/2006.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. V. Š v. A. N. Nr. 3K-P-382/2006.

75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. lapkričio 15 d. nutartis c. b. H. G. v. E. G. Nr. 3K-3-605/2006.
76. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 19 d. nutartis c. b. UAB „IF draudimas“ v. UAB „Ketonas“, UAB „Simon Luoworse International Transport. Nr. 3K-3-532/2007.
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. balandžio 3 d. nutartis c. b. UAB „Ūkio banko investicinė grupė“ v. G. B. Nr. 3K-3-145.
78. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 28 d. nutartis c. b. BUAB „Klevas“ v. UAB „Baltasis skroblas“. Nr. 3K-3-271/2007.
79. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutartis c. b. UAB „Docpartner“ v. L. V. Nr. 3K-3-415/2007
80. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis c. b. UAB „Tele2“ v. IĮ „Rogrinta“. Nr. 3K-3-579/2008.
81. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis c. b. V. Č. v. H. L., J. L., K. G., R. G., M. J. A., V. A. Nr. 3K-3-609/2008.
82. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 1 d. nutartis c. b. A. N. v. R. R. Nr. 3K-3-203/2008.
83. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis c. v. D.K v. A.K. Nr. 3K-3-432/2008.
84. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 28 d. nutartis c. b. A. K. v. UAB „Ribenos prekyba“. Nr. 3K-3-536/2008.
85. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymo 10 straipsnio 1 dalies (2008 m. vasario 1d. redakcija) nuostatų ir 11 straipsnio (2008 m. vasario 1d. redakcija) 1 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2009. Nr. 25-988.
86. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. apibendrinimo apžvalga „Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga“.
87. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. birželio 1 d. nutartis c. b. Kaišiadorių rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „VST“. Nr. 3K-3-187/2009.
88. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis c. b. D. V. v. Lietuvos profesinė sąjunga „Solidarumas“, bylos Nr. 3K-3-355/2009.

Lex mercatoria

89. Unidroit Principles of International Commercial Contracts//<http://www.unilex.info>, prisijungimo laikas: 2009-04-28.

SANTRAUKA

Sutarčių laisvės principo taikymas Lietuvos teismų praktikoje

Įstatyminis sutarčių laisvės principo sampratos įtvirtinimas negali būti pakankamai efektyvus neišsiaiškinus šio principo turinio ir jo įgyvendinimo ribų interpretavimo ir taikymo ypatumų Lietuvos teismų praktikoje. Tik teismų praktikos analizės pagalba galime išsiaiškinti, ar sutarčių laisvės principo aiškinimas teismų praktikoje atitinka įstatyminį šio principo reglamentavimą, ar galimos tam tikros išimtys iš įstatyminės šio principo sampratos. Atsakant į šį probleminį klausimą, magistriniame darbe aptariamas sutarčių laisvės principo reglamentavimas nacionaliniu ir tarptautiniu mastu bei atskleidžiama sutarčių laisvės principo prigimtis, jo turinio kaita, analizuojamas sutarčių laisvės principo elementų turinys, jų esmė bei taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje, pateikiama šių elementų samprata kitose valstybėse, analizuojamos sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribos, atskleidžiama jų esmė bei taikymo ypatumai Lietuvos teismų praktikoje, pateikiama jų samprata užsienio valstybių praktikoje. Atlikta teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad sutarčių laisvės principas turi būti aiškinamas vadovaujantis LAT suformuotomis šio principo aiškinimo bei taikymo taisyklėmis. Remiantis teismų praktikos analize, galime išskirti šias sutarčių laisvės principo taikymo taisykles: šalių laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti reikia suprasti plačiau, t.y. ne tik kaip laisvę pasirinkti sudaryti sutartį, ar jos nesudaryti bei pasirinkti su kuo ją sudaryti, bet ir kaip laisvę laisvai pradėti derybas dėl sutarties sudarymo, galimybę tokias derybas bet kada nutraukti, ir laisvę nutraukti jau sudarytą sutartį; laisvę nusistatyti sutarties turinį apima galimybę ne tik nusistatyti sutarties sąlygas ją sudarant, bet ir sutarties galiojimo metu pakeisti dalį ar visas sutarties sąlygas, pasirinkti sutarties formą; preliminarioji sutartis, nors ir laikytina savanorišku įsipareigojimu sudaryti sutartį, ji negali būti įgyvendinama natūra; principas gali būti apribojamas imperatyviomis teisės normomis tuomet, kai būtina apsaugoti visuomenės ar viešą interesą, trečiųjų asmenų teisės ir teisėtus interesus; principo ribojimas vieša tvarka ir gera morale priklauso nuo to, kokie padariniai gali atsirasti ar atsiranda visuomenei, valstybei ir atskiriems asmenims; sutarčių laisvės principas kaip vienas iš civilinių teisės principų turi būti įgyvendinamas laikantis kitų teisės principų.

Santraukos turinys: Įstatyminis sutarčių laisvės principo sampratos įtvirtinimas negali būti pakankamai efektyvus neišsiaiškinus šio principo turinio ir jo įgyvendinimo ribų interpretavimo ir taikymo ypatumų Lietuvos teismų praktikoje. Atlikta teismų praktikos analizė

leidžia daryti išvadą, kad sutarčių laisvės principas turi būti aiškinamas vadovaujantis LAT suformuotomis šio principo aiškinimo bei taikymo taisyklėmis. Remiantis teismų praktikos analize, magistriniame darbe suformuluotos sutarčių laisvės principo taikymo pagrindinės taisyklės.

Pagrindinės sąvokos: sutarčių laisvės principas; sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribos; sutarčių laisvės principo turinys; savanoriškas įsipareigojimas sudaryti sutartį; imperatyvios teisės normos; vieša tvarka; gera moralė; kiti teisės principai.

SUMMARY

The application of freedom of contract in the court practise of Lithuania

The conception of freedom of contract in the law can not be so effective without its content and limits interpretation and application in court practise. Only the analysis of court rulings might help to find out, if the interpretation of the principle of freedom of contract corresponds with its conception in the law, if there are any exceptions. In this master thesis we have analysed the regulation of freedom of contract in international and national law; the nature of the principle and the change of its content; also the content of its details, its interpretation and application in court practise and in foreign countries; the limits of freedom of contract, its essential features and interpretation in court practise, the conception of limits in other countries. As a result, we have to emphasize that the freedom of contract must be interpreted according the rules formulated by The Supreme Court of Lithuania. With reference to the analysis of court practise, we can make rules interpreting the principle of freedom of contract: free to enter the contract should be understood not only as freedom to enter the contract and choose a person you want to contract, but also freedom to negotiate, to terminate negotiation, to terminate the contract; free to determine contract's content should be understood as to determine its content concluding the contract, bus also to modify its content, to choose the form of contract; despite the fact that pre-contractual agreement is unilateral commitment, we are not able to enforce to follow it by nature; the principle of freedom of contract is limited by mandatory rules when we have to protect public and state interests, interests of third parties; limiting the principle by public order and good moral depends on what results might come for public, state and third parties; the principle must be realised according the other principles.

Content of summary: The conception of freedom of contract in the law can not be so effective without its content and limits interpretation and application in court practise. With reference to the analysis of court practise, the principle of freedom of contract must be interpreted according the rules formulated by The Supreme Court of Lithuania. As a result, in this master thesis the author formulates main rules of application of freedom of contract.

Key words: the principle of freedom of contract; the limits of freedom of contract; the content of freedom of contract; unilateral commitment to enter the contract; mandatory rules; public order; good moral; other principles.